

EGY VÁRMEGYEI TISZTVISELŐ TÚLÉLÉSI STRATÉGIÁJA AZ 1944 ÉS 1948 KÖZÖTTI ÁTMENETI IDŐSZAKBAN

GYEBNÁR KRISTÓF

A kutatás témája, megközelítésének módszere

1944 és 1945 fordulóján változás következett be Magyarország történetében. A kialakult katonapolitikai helyzet és a győztes nagyhatalmak közti ellentéteket feloldani hivatott egyezmények következményeként az ország a Szovjetunió befolyási övezetének részévé vált, mely éles politikai irányváltást vont maga után.¹ A világháborút követően a társadalom tagjainak alkalmazkodni kellett a kialakult körülményekhez, életüket az új politikai állapotok között kellett újjászervezni. Egyes esetekben ez nehéznek bizonyult, mert a kialakulófélben lévő politikai hatalomban szerephez jutó kommunista párt egyes társadalmi csoportokat a második világháború előtti tevékenységük alapján megbélyegzett. Kutatásom során az egyik támadott csoporthoz tartozó, a Horthy-korszak nőgárdi térségének közigazgatásában tisztviselőként tevékenykedő személy második világháború utáni útkeresései mentén vizsgáltam beilleszkedési és túlélési startégiáját.² Jelen tanulmány egy kísérlet arra, hogy bemutassam – a rendelkezésre álló szakirodalom és primer források segítségével – a kutatott egyén követett módszerét a következő kérdés mentén: Milyen lehetőségei voltak a Horthy-korszak közigazgatásában dolgozó személynek a második világháború utáni Magyarországon, hogyan próbált alkalmazkodni a kialakulófélben lévő politikai és társadalmi viszonyokhoz?

A vizsgálat időkerete a második világháború végétől a kommunisták hatalomátvételéig terjedő, átmeneti időszakot öleli fel. Ezen időtartam alatt nemcsak az országos és helyi szintű politikában történtek jelentős változások,

¹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2001. 273.

² A kutatás során felmerült egy totális biográfia megírásának lehetősége is, azonban az életrajzírás módszertanát vizsgáló tanulmányok megismerése után ennek lehetőségét elvettem, ugyanis a kutatás alanyának családi hátterére és magánéletére vonatkozó források igen töredékesen maradtak fenn, ezért csak a boldogulás érdekében követett stratégiáját elemeztem. Az életrajzírás módszertanát lásd többek között: Kövér György: Biográfia és történetírás. Aetas 15. (2000) 3. sz. 150–156.; Giovanni Levi: Az életrajz használatáról. Korall (2000) 2. sz. 81–92.; Kövér György: A biográfia nehézségei. Aetas 17. (2002) 2–3. sz. 245–262.; Fábrián Máté: A huszadik századi magyar életrajzírás néhány historiográfiai és módszertani kérdése. Adalékok egy készülő életrajzhoz. In: Acta Universitatis De Carlo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae XLV. Szerk. Kiss László. Eger 2018. 83–98.

hanem a kutatott egyén életében is fontos fordulatok következtek be. Életének e periódusát négy szakaszra bontva vizsgálom, melyek felosztásánál nem a politikatörténeti korszakolást tartottam szem előtt, azonban az egyes helyeken azonosságot mutat a vizsgált személy életének fordulópontjaival.³

Az egy személyre korlátozott kutatás és a szűk időkeret vizsgálata lehetőséget biztosít a téma mikrotörténelmi megközelítésére. Giovanni Levi megfogalmazása szerint *„a mikrotörténelem gyakorlata alapvetően a megfigyelés léptékének lekicsinyítésén, a mikroszkopikus elemzésen, s a dokumentációs anyag intenzív vizsgálatán alapul”*.⁴ Ez a megközelítési módszer nem az elitekre, hanem az alsóbb rétegekre összpontosít, *„arra törekszik, hogy megértse a múlt embereit, mint saját célokkal és stratégiákkal rendelkező cselekvő egyéneket”*.⁵ A hasonló jellegű kutatások a sajátosból indulnak ki, ezért gyakran egyediek és egyszerűek ahhoz, hogy általános esetként írják le a vizsgálat tárgyát a kutatók.⁶ Habár igény mutatkozott az esetemben is az általánosításra, a módszer keretein belül maradvra erre nem vállalkozhatok, csupán a vizsgált személy követett stratégiájának minél szélesebb körű feltárására, bemutatására törekszem.

A Magyarországon hatályban lévő törvényi rendelkezések értelmében a kutatott személyre – szenzitív adatainak védelmében – G. A.-ként hivatkozom. A vele kapcsolatba kerülő egyének neveit is anonimizált formában közlöm, amennyiben azok nem töltöttek be országos politikai tisztséget. Mielőtt rátérnék a túlélési stratégia vizsgálatára, fontosnak tartom ismertetni a kutatás forrás- és szakirodalmi bázisát, valamint bemutatni a korszak politikai és társadalmi viszonyait, azt a közeget, melyben G. A.-nak boldogulnia kellett a mindennapokban.

Historiográfiai áttekintés, forrásadottságok

*„Ez a könyv egy félig-meddig elfeledett korszakról szól”*⁷ – olvasható nyitó gondolatként Gyarmati György Rákosi-korszakot bemutató monográfiájának előszavában. A mondat azt sugallhatja az olvasó számára, hogy a könyv témáját adó korszakról az elmúlt időszakban nem születtek jelentős, a rendszer egészét vagy annak egy-egy periódusát bemutató tanulmányok, könyvrészletek vagy monográfiák. Azonban ez koránt sincs így. A történeti irodalmat számos olyan munka gazdagítja, amely Magyarország szovjetizálásával, valamint a Rákosi

³ A négy szakasz a következő: 1.) Cezúra a karrierben (1944–1945), 2.) Hazatérés és beilleszkedés (1945–1946), 3.) Kommunista támadás, új pozíció, párton belüli vita (1946–1947), 4.) A pályáiv megtörése és az utána következő esztendő (1948–).

⁴ *Giovanni Levi: A mikrotörténelemről*. In: *Történeti antropológia*. Szerk. Sebők Marcell. Bp. 2000. 129.

⁵ *Jürgen Schlumbohm: Mikrotörténelem – makrotörténelem*. *Aetas* 15. (2000) 4. sz. 174.

⁶ *Levi, G.: A mikrotörténelemről* i. m. 140.

⁷ *Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Bp. 2011. 9.

Mátyás nevével fémjelzett korszak egészével vagy annak egy-egy rövidebb időszakával foglalkozik. A dolgozat e fejezetében nem célozom a témában született összes történeti munka bemutatása – a terjedelmi korlátok miatt erre nem is vállalkozhatok –, csupán a kutatásom szempontjából releváns, azt segítő tanulmányokat ismertetem.

A második világháború végétől az 1956-os forradalom és szabadságharcig terjedő korszak egészével többek között Gyarmati György, valamint Romsics Ignác már idézett munkái foglalkoznak. Tekintve, hogy Romsics monográfiája a huszadik századi magyar történelem egészének bemutatására törekszik, nem várható el, hogy az 1945 és 1956 között eltelt időszakot olyan mélységben ismertesse, mint Gyarmati kizárólag erről a korról írt munkájában. Ennek ellenére a meghatározó politikai, gazdasági és társadalmi szinten bekövetkezett fordulatok egyaránt bemutatásra kerülnek benne. Gyarmati és Romsics munkája mellett Bihari Mihály könyve⁸ is az 1944-es évtől tárgyalja az eseményeket. Bihari megközelítése – az előző két szerzővel ellentétben – nem történet-, hanem politikatudományi, így a munkára elsősorban a háború után újjászerveződő politikai csoportok, valamint e csoportok programokban megfogalmazott elképzeléseinek megismerése kapcsán támaszkodhattam.

Közelítve a vizsgálatom időintervallumát adó korszakhoz négy munkát szeretnék kiemelni. Ezek mindegyike a tárgyalta időtartam politikai közegét, az egyes politikai pártok küzdelmét ismerteti, azt a légkört, melyben az általam vizsgált személynek boldogulnia kellett a mindennapokban. Palasik Mária *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949* című könyvében⁹ részletesen kitér az új államszervezet kiépítésére, valamint az átmeneti időszak törvény- és jogalkotására, illetve a politikai csatározásokra egyaránt. Rainer M. János tanulmánya¹⁰ a szovjetek Magyarországgal kapcsolatos politikai elképzeléseit és a Magyar Kommunista Párt hatalomátvételének menetét mutatja be, melynek során négy politikai fordulatot különít el, aminek a végkifejlete a Magyar Dolgozók Pártjának létrejötte, a kommunisták hatalomátvétele. A kommunista hatalomátvétel egyik fontos, ha nem a legfontosabb állomását a kisgazdapárt felszámolására indított támadási hullám jelentette. Ez a politikai küzdelem 1946-tól 1948-ig meghatározta az országos közéletet, valamint – előzetes feltételezésem szerint – a kutatásom alanyának túlélési stratégiájára is hatást gyakorolt. Palasik Mária egy tanulmányában¹¹ a kisgazdapárt felbomlasztására irányuló kommunista taktika állomásait ismerteti. A szerző

⁸ *Bihari Mihály*: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Bp. 2005.

⁹ *Palasik Mária*: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949. Bp. 2000.

¹⁰ *Rainer M. János*: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–1948. In: A fordulat évei, 1947–1949. Szerk. Ständeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Bp. 1998. 17–39.

¹¹ *Palasik Mária*: A kisgazdapárt felbomlasztására irányuló kommunista taktika lépései. In: A fordulat évei, 1947–1949. Szerk. Ständeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Bp. 1998. 113–128.

öt lépést különböztet meg, a kisgazdapárt megosztásától egészen Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatásáig tárgyalja az eseményeket. Csicsery-Rónay István és Cserenyey Géza könyve¹² szintén az FKGP felszámolásának menetét mutatja be, gazdag dokumentumválogatás mellett. Annak ellenére, hogy a szerzőpáros a tanulmány témáját adó események átélője volt, írásuk nem egyszerű visszaemlékezés, hanem primer forrásokon alapuló munka. Ezt az is bizonyítja, hogy a kötet jelentős részét az FKGP felszámolásához valamilyen formában kapcsolódó válogatott dokumentumok teszik ki.

A politikatörténettel foglalkozó munkák mellett fontosnak tartok kiemelni a korszak közigazgatás- és a jogtörténetével foglalkozó tanulmányok közül néhányat. Ezt egyrészt amiatt tartom nélkülözhetetlennek, mert ezek története nem választható el a kor politikájától, másrészt azért, mert az ezen a téren született rendeletek és törvények hatást gyakoroltak az általam kutatott személy mindennapjaira.

A huszadik század második felének közigazgatás-történetével foglalkozó tanulmányok közül elsősorban Gyarmati György munkáit¹³ emelném ki. Mind a háború utáni közigazgatás megszervezésének problémakörét tárgyaló, mind az 1945 és 1948 közötti államigazgatási reformtörekvésekről szóló tanulmányai fontos adalékokkal szolgálnak a második világháború utáni Magyarország történetéhez. Dolgozatai hivatkozási alapul szolgálnak egyes, Nógrád megye második világháború utáni történetét feldolgozó helytörténeti munkákban is.

Az 1945 utáni jogrend kialakulásáról, a népbíróságok felállításáról többek között Zinner Tibor és Mikó Zsuzsanna értekeznek tanulmányaikban. Zinner egy 1999-ben megjelent kiadványában felvázolja a huszadik századi politikai perek jogi és intézményi hátterét.¹⁴ Publikációja jó kiindulási alapot jelent az 1945-öt követő jogszolgáltatás történetének megismeréséhez, azonban tekintve, hogy ez csak egy vázlatot ad, a bővebb ismeretszerzéshez további tanulmányok nyújtanak segítséget. Habár a népbíróságok felállításáról és az ott folyó munkáról Zinner a vázlatában is ír, tevékenységüket többek között egy 2016-ban megjelent tanulmányában ismerteti.¹⁵ Mikó Zsuzsanna idézett tanulmányaiban szintén a második világháború utáni jogrend kialakulásával, a népbíróságok felállításával, valamint a budapesti népbíróság működésével

¹² *Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza: Konceptiós per a Független Kisgazdapárt szétzúzására, 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Bp. 1998.*

¹³ A teljesség igénye nélkül: *Gyarmati György: Három koncepció és ami utána következik... Közigazgatási reformtörekvések és kudarcaik sorozata Magyarországon, 1945–1948. Tér és Társadalom 3. (1989) 4. sz. 3–15.; Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság 34. (1991) 2. sz. 51–63.; Gyarmati György: Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944–1947. Valóság 27. (1984) 6. sz. 9–20.*

¹⁴ *Zinner Tibor: XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945–1993. Bp. 1999.*

¹⁵ *Zinner Tibor: „éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket” Szembenézés – a népbíróságokról feketén-fehéren. MTA Law Working Papers 2016/6.*

foglalkozik.¹⁶ A huszadik századi rendtörvények történetét, az 1946. évi VII. törvénycikkre összpontosítva, Drócsa Izabella foglalja össze publikációjában.¹⁷

Az 1945 utáni magyar társadalommal foglalkozó munkák közül két kiadványt szeretnék kiemelni. Valuch Tibor 2005-ben megjelent monográfiájában mutatja be a huszadik század második felének társadalomtörténetét.¹⁸ Valuch munkáját jól kiegészíti Gyarmati György, Botos János, Zinner Tibor és Korom Mihály Rákosi két emigrációja közötti magyar hétköznapokat ismertető kiadványa,¹⁹ melyben nem a társadalom fejlődését, átalakulását mutatják be, hanem az arra hatást gyakorló politikai döntésekről adnak áttekintést. A korszak társadalmának egészét bemutató, valamint az arra hatást gyakorló politikai döntéseket ismertető kötet mellett Gyarmati György két tanulmányát emelném ki, amelyekben a korszak egyes társadalmi csoportjainak bűnbakká válásáról értekezik.²⁰ Ismeretüket azért tartom fontosnak, mert kutatásom alanyát is érintette a kommunista párt által gyakorolt ellenségkép-alkotás gyakorlata.

A Nógrád-Hont vármegye²¹ 1945 utáni történetével foglalkozó kötetek többsége az 1989-es rendszerváltás előtt, a szocialista ideológia szempontrendszere szerint keletkezett. A megye történetét összefoglaló munka²² a Nógrád Megyei

¹⁶ *Mikó Zsuzsanna*: A népbírói jog és a budapesti népbíróság működése 1945–1950. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp.–Győr 2012. 765–777.; *Mikó Zsuzsanna*: Az új jogrend kialakulása: A népbíróságok. Levéltári Közlemények 86. (2015) 53–70.

¹⁷ *Drócsa Izabella*: Rendtörvények a XX. századi Magyarországon, különös tekintettel a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. törvényre. In: PEME XIV. PhD-konferencia. Szerk. Koncz István – Szova Ilona. Bp. 2017. 12–19.

¹⁸ *Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005.

¹⁹ *Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály*: Magyar hétköznapok Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956. Bp. 1988.

²⁰ *Gyarmati György*: A hivatásos áldozat és a hivatásos hóhér a Rákosi-korszakban, az 1950-es évek elején. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére. Szerk. Horváth J. András. Bp.–Salgótarján 2008. 379–394.; *Gyarmati György*: Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon (1945–1956). In: A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Bp. 2012. 93–130.

²¹ Az 1923-as megyerendezés során Nógrád és Hont vármegyéjét összevonták, elnevezése ezután Nógrád és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye lett. Az 1938-as I. bécsi döntés értelmében mindkét megye jelentős része területileg ismét Magyarországhoz tartozott, így Nógrád vármegye újra önálló közigazgatási egységként működött. 1945-ben azonban az ország területének újbóli változása miatt a két megyét ismét összevonták, elnevezése Nógrád-Hont vármegye lett, ami csak 1950-ben, a tanácsrendszer kiépülésével változik meg ismét. A tanulmány további részében ennek függvényében a megye megnevezésére a Nógrád-Hont elnevezést használom. *Galcsik Zsolt*: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005. 40–42.

²² *Jakab Sándor*: Nógrád megye története, 1944–1962. Salgótarján 1973.

Tanács Végrehajtó Bizottsága, a Salgótarján²³ és Balassagyarmat²⁴ várostörténetét ismertető kötetek a városi tanácsok megbízásából íródtak. A kiadványok második világháború utáni egységei inkább tekinthetők a kommunista uralmat legitimáló, mintsem objektív történeti munkáknak, azonban forráskritika mellett mindegyikük felhasználható. A megyét, illetve településeinek történetét érintő nagy összefoglaló kötetek mellett születtek kisebb, egy-egy szűkebb kérdéskört érintő publikációk is. Kisbenedek Miklós tanulmányában²⁵ leírja az MKP salgótarjáni szervezetének megalakulását, tevékenységét az 1945 novemberi választásig, kitérve a többi koalíciós párt helyi szervezőmunkájára. Az írás még a marxista terminológiát követi, azonban már elfogulatlanabb elemzésnek tekinthető, mint a megyei, illetve salgótarjáni és balassagyarmati szintézisek. Földessy László dolgozatában²⁶ a kisgazdapárt megyei történetét dolgozza fel levéltári forrásokra alapozva. Annak ellenére, hogy a munka követi a történettudomány alapelveit, hivatkozásai pontatlanok, egyes következtetései megalapozatlanok. A kötet érdekessége, hogy nem került kiadásra, a szélesebb szakmai közönség nem ismerhette meg, egyetlen példányban, a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárának könyvtárában került elhelyezésre. Ezek ismeretében indokolt kellő kritikával kezelni a benne leírtakat. Az egyik legfrissebb munka, mely a térség történetével foglalkozik, és a kutatás szempontjából releváns információkat tartalmaz, Baucsek Csaba 2017-ben megjelent tanulmánya,²⁷ melyben a helyi közigazgatás 1945-ös megszervezésével foglalkozik.

A szakirodalom mellett – mely elsősorban a korszak politika- és társadalomtörténetét mutatja be, azt a közeget ismerteti, amelyben a kutatás alányának boldogulnia kellett a mindennapokban – fontos hivatkozási alapot képeznek a levéltári források, melyből megismerhetők a vizsgálat középpontjában elhelyezkedő személy életének egyes mozzanatai. A kutatás első szakaszában szembesülni kellett a ténnyel, hogy az ember élete folyamán számos helyen megfordul, ezáltal a tevékenysége során keletkezett dokumentumok, melyek a történész forrásbázisát képezik, több levéltár állományában lelhetők fel, még akkor is, ha a vizsgálat időkerete csak az 1944 és 1948 közötti időszakra korlátozódik. Az általam kutatott személyhez köthető, a tanulmány lezárásáig feltárt források, igaz, töredékesek, azonban azokból jól kirajzolódik az egyén törekvése, követett stratégiája a boldogulásért. A dokumentumokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, valamint Nógrád Megyei Levéltára,

²³ Salgótarján története. Szerk. Szabó Béla. Salgótarján 1972.

²⁴ Balassagyarmat története, 896–1962. Szerk. Balogh Sándor. Balassagyarmat 1977.

²⁵ *Kisbenedek Miklós*: Az MKP megalakulása, tevékenysége és szervezeti fejlődése a felszabadulástól az 1945. novemberi választásig Salgótarjában. In: Nógrádi történeti évkönyv, 1985. Szerk. dr. Szabados István. Salgótarján 1985. 5–25.

²⁶ *Földessy László*: Adalékok a Független Kisgazdapárt balassagyarmati és Nógrád-Hont megyei történetéhez. H.é.n.

²⁷ *Baucsek Csaba*: A „közigazgatási reform” nógrádi gyakorlata, 1945. In: Váltóállítást. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Bp. 2017. 267–284.

Budapest Főváros Levéltára és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzi. A források között található önéletírás, levelezés a háború utáni országos politikát befolyásoló személyekkel, igazolási eljárással kapcsolatos iratok, a Nógrád-Hont vármegyei közéletben való részvételt bizonyító dokumentumok, de fellelhető peres anyag, valamint az állambiztonság által keletkeztetett, a kutatás alanyához köthető dosszié is. A felhasznált források a tanulmány végén található jegyzékben pontos hivatkozással ellátva feltüntetésre kerültek, ezért itt eltekintenek tőle.

A huszadik század történetét kutató szakembereknek olykor alkalma adódik még élő, a kutatásuk időkeretét adó korszakban aktívan tevékenykedő személyekkel oral history interjút készíteni, mely forrástípus – szubjektivitása ellenére – jól kiegészítheti a levéltári dokumentumok információit. Esetemben azonban erre nem nyílt lehetőség, ugyanis kutatásom alanya 1988-ban elhunyt, valamint a még élő hozzátartozók felkutatása eredménytelenül végződött, így velük interjút készíteni nem állt módomban. A szubjektív forrásbázist csupán egy visszaemlékező tanulmánnyal bővíthettem, melyben kutatásom alanya az 1931 és 1945 közötti időszakot elevenítette fel.²⁸ Mindezek ellenére azt gondolom, hogy az ismertetett szakirodalom és források mentén vizsgálható a kutatott egyén második világháború utáni beilleszkedési és túlélési stratégiája, azonban mielőtt erre rátérnék, bemutatom a politikai és társadalmi közeget, melyben mindennapjait élte.

Politikai és társadalmi viszonyok, a boldogulás közege

Magyarországon az 1944 és 1948 között eltelt időszakban kiszámíthatatlan politikai fordulatok követték egymást, melyek hatással voltak a társadalom jelentős részének létfeltételeire is.²⁹ A második világháborút követően a sokak által felszabadítóként fogadott, azonban kezdettől fogva megszállóként viselkedő Vörös Hadsereg, valamint a magyar kommunisták célja az ország mielőbbi szovjetizálása volt.³⁰ Ebben a fejezetben a megszállástól a kommunisták hatalomátvételéig terjedő időszak társadalmi és politikai körülményeit ismertetem, különös figyelmet fordítva a Nógrád-Hont vármegyei viszonyokra, ugyanis ez az a közege, melyben kutatásom alanya a boldogulást kereste.

A szovjet csapatok Nógrád-Hont vármegye megszállását 1944. december 5-én kezdték meg, és a hónap végére teljesen el is foglalták azt.³¹ A G. A. életében jelentős szerepet betöltő két település, Balassagyarmat december 9-én, Salgótarján a karácsonyi időszakban került orosz kézre. A harcok befejeztével,

²⁸ Kutatásom alanya visszaemlékezését az Új Látóhatár XXVIII. évfolyam 1–2. számában (továbbiakban G. A. visszaemlékezése) publikálta 1977-ben.

²⁹ Gyarmati Gy.: A Rákosi-korszak i. m. 21.

³⁰ Romsics I.: Magyarország i. m. 273.

³¹ Baucsek Cs.: A „közigazgatási reform” i. m. 268.

1945 januárjában a vármegye területén megkezdődtek a mindennapi élet beindításához szükséges munkálatok, a politikai pártok helyi szervezeteinek megalakulása, valamint megtették az első lépéseket a közigazgatás újjászervezésében, azonban a vármegye egyes régióinak eltérő társadalmi összetétele miatt ezek különböző irányt vettek.

Nógrád-Hont vármegyét társadalmi összetétel szempontjából kettősség jellemezte, a keleti és nyugati régió között nagy eltérés mutatkozott, melyet jól példáznak a két terület nagyobb települései. Salgótarján – a keleti rész legnagyobb városa – körül összpontosultak az ipartelepök, itt élt a város üzemében és bányáiban foglalkoztatott munkásság 60%-a.³² Ezzel szemben Balassagyarmaton – a nyugati régió legjelentősebb települése – történeti múltjának, valamint a nehézipar hiányának köszönhetően a kispolgárság száma volt magasabb, a lakosság 30%-át foglalkoztatták értelmiségi munkakörökben.³³ Az eltérő társadalmi összetétel nagymértékben befolyásolta a megalakuló politikai pártok helyi szervezeteinek támogatottságát, a megszervezés ütemét, valamint később a közigazgatás újjászervezésének kezdeti időszakában jelentős szerepet betöltő nemzeti bizottságok összetételét is.

Annak ellenére, hogy Nógrád-Hont vármegye jelentős települései közül Balassagyarmat került előbb szovjet kézre, Salgótarjánban kezdődött el hamarabb a politikai csoportok újjászervezése. A sort a Magyar Kommunista Párt salgótarjáni szervezete kezdte, 1945. január 2-án az MKP Debrecenben lévő központi bizottságának két tagja érkezett a városba, akik felvették a kapcsolatot a helyi kommunistákkal, és még aznap megválasztották a pártszervezet vezetését.³⁴ Balassagyarmaton az MKP megalakulására a salgótarjáni szervezethez képest jelentős csúszással, 1945 márciusában került sor, ami a város társadalmi összetételével, valamint a kisgazdapárt hatékony helyi szintű pártszervezésével magyarázható. Az MKP legnagyobb politikai riválisának lokális szinten is az FKGP számított, szervezetük Balassagyarmaton a pártok közül elsőként, 1945. január végén szerveződött újjá.³⁵ Salgótarjánban a kisgazdák február elején kezdték meg a szervezőmunkát, február 13-án hetven fővel alakultak meg.³⁶ A salgótarjáni pártszervezet jelentősége alul maradt a balassagyarmatihoz képest, amely az 1945. évi választás alkalmával is megmutatkozott. Az MKP és FKGP mellett mind a két városban megalakította pártszervezetét a Szociáldemokrata Párt, azonban befolyásuk nem volt nagy egyik településen sem.

Nógrád-Hont vármegye társadalmi összetételéből adódóan a kommunisták a salgótarjáni iparvidéken jelentős szerephez jutottak, az MKP a keleti régió

³² *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 11.

³³ Balassagyarmat története i. m. 401.

³⁴ *Kisbenedek M.*: Az MKP megalakulása i. m. 5.; *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 18.

³⁵ Balassagyarmat története i. m. 408.

³⁶ Salgótarján történelmi kronológiája I–II. Összeáll.: Cs. Sebestyén Kálmán. Salgótarján 2002. II. 13.

legtámogatottabb pártja volt, tagságuk 1945 májusára elérte a 2000 főt.³⁷ A nyugati régióban a kiscgazdák tudhattak maguknak erős bázist, májusban 700 taggal működtek. A leírtakból az állapítható meg, hogy politikai szempontból is kettősség jellemezte a vármegyét, ami szoros összefüggésben állt a társadalmi összetétellel, ami nagymértékben befolyásolta a pártok szervezőmunkáját, az egyes politikai szervezetek helyi szintű támogatottságát.

A pártok megalakulásával egy időben, a népi öntevékenység eredményeként kezdődött el a nemzeti bizottságok felállítása is, amelyek a korábbi intézményrendszer széthullását követően az államhatalom helyi szerveinek funkcióját töltötték be. Nógrád-Hont vármegyében az első testületet 1945. január 2-án Salgótarjában állították fel, a kommunista párt kezdeményezésére. Az esemény a város mozi-termében zajlott, ahol negyven rendes és húsz póttagot választottak. A bizottság összetételénél figyelembe vették a megalakult pártok tömegbefolyását, valamint azt, hogy az üzemek megfelelő képviselést kapjanak, aminek következtében a kommunisták erős befolyásra tettek szert.³⁸ Az alakuló ülésre 1945. február 14-én került sor, ahol a baloldali többségű választmány jelentősebb ellenállás nélkül nevezte ki saját embereit a vezető pozíciókra, a kiscgazdák nem kaptak befolyásos tisztségeket, tisztviselői beosztáshoz csak a végleges közigazgatás megszervezése után jutottak.³⁹ Balassagyarmaton 1945. február 18-án állították fel a nemzeti bizottságot, amely nevében a „Vármegyei” jelzót is használta, ami arra utal, hogy hatáskörét az egész vármegye területére kiterjesztette. Nógrád-Hont vármegyében a végleges közigazgatás kiépítésére 1945. június 18-án került sor, amikor az 1030/1945. M. E. számú rendelet értelmében megalakult a törvényhatósági bizottság. A törvényhatóság a pártok, illetve a szakszervezetek képviselőiből tevődött össze, az FKGP, MKP, SZDP és az NPP huszonkettő taggal, az egyházak négy taggal képviseltették magukat. Az FKGP delegáltjainak jelentős része a balassagyarmati járásból, az MKP küldöttjeinek zöme Salgótarjából került a testületbe. Ezzel megszűnt a nemzeti bizottságok közigazgatási hatásköre.⁴⁰

A közigazgatás újjászervezése nemcsak a szervezeti kereteket érintette, hanem az államigazgatásban alkalmazott tisztviselők jelentős csoportjait is, akikre kiterjedt az ideiglenes kormány 15/1945. M. E. számú rendelete, melynek értelmében a közalkalmazottnak az 1939. szeptember 1-je utáni tevékenységükről, politikai magatartásukról kellett számot adni.⁴¹ Az igazolási eljárások lefolytatására minden térségben igazolóbizottságokat állítottak fel. Salgótarjában 1945. február 14-én, Balassagyarmaton április végén kezdte meg munkáját a testület.⁴² Az igazoló eljárások az országos politika azon idő-

³⁷ *Kisbenedek M.*: Az MKP megalakulása i. m. 5.

³⁸ Salgótarján története i. m. 262–263.

³⁹ *Baucsek Cs.*: A „közigazgatási reform” i. m. 271.

⁴⁰ *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 22, 24–25.

⁴¹ *Gyarmati Gy. – Botos J. – Zinner T. – Korom M.*: Magyar hétköznapiak i. m. 114.

⁴² *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 23.; Balassagyarmat története i. m. 404.

szakában zajlottak, amikor a pártok az ideiglenességet felszámoló nemzetgyűlési választásra készültek, és mivel az eredmények nemcsak a megfelelő pártprogramoktól, hanem az egyes politikai csoportok támogatottságától is függtek, ezért a párttagság gyarapítása érdekében az igazoló eljárások során nyitott kapukat hagyták a közalkalmazottak előtt.⁴³ A tisztviselők jelentős része rugalmasan próbálkozott alkalmazkodni a viszonyokhoz, állásuk megmentése érdekében felvételüket kérték különböző pártok soraiba – többnyire a kommunista vagy szociáldemokrata pártba –, ami amellet, hogy az alkalmazottat hozzásegítette az igazolás pozitív elbírálásához, a pártok elképzelése szerint támogatottságukat is növelte.⁴⁴ Azonban a közalkalmazottak MKP-ba való belépése is kevésnek bizonyult a kommunisták hatalmának erősítéséhez az 1945. évi nemzetgyűlési választás alkalmával.

Rainer M. János egy tanulmányában⁴⁵ az előzmények felvázolása után négy fordulópontra megkülönböztetve vizsgálta az 1945 és 1948 közé eső politikai átmenetet. Az első fordulatot az 1945. november 4-i választásban látja. A voksolás célja az ideiglenesség megszüntetése, a nemzetgyűlés összetételének demokratikus úton történő megválasztása volt. A választás a kommunista párt szempontjából kudarccal végződött, az SZDP-hez hasonlóan a szavazatok 17%-át tudhatták magukénak, miközben az FKGP a voksok 57%-át szerezte meg. Nógrád-Hont vármegyében is a kisgazdák kerültek ki győztesen, azonban a két régió közötti különbség a szavazatok megoszlásában is megfigyelhető. Vármegyei szinten az FKGP a szavazatok 53,3%-át, az MKP a 27,2%-át, a szociáldemokraták a 12,3%-át birtokolták, a két munkáspárt regionális szinten együttesen sem tudta megelőzni a kisgazdákat.⁴⁶ A városokban az eredmények azonban már mutatnak eltéréseket az országos átlagtól. A Salgótarjánban kiépített erős kommunista bázis, valamint a kisgazdapárt gyengése a voksolás eredményein is megmutatkozott. A városban a kommunisták a szavazatok 65,6%-át, a kisgazdák a 13,7%-át szereztek meg.⁴⁷ Ez az arány Balassagyarmaton megfordult, ahol a kisgazdák a szavazatok 83%-át, a kommunisták csupán a 4,4%-át tudhatták magukénak.⁴⁸

A kommunista hatalomátvételt elősegítő második politikai fordulatig – ami a raineri felosztás szerint az FKGP felszámolása érdekében indított kommunista támadást jelentette – több olyan intézkedést hozott a kormány, amely közvetlen vagy közvetett módon érintette a társadalom egyes tagjait, így az általam vizsgált személy, G. A. életére is hatással volt.

Magyarország államformája 1946. február 1-jén a köztársaság lett. Az államforma védelmére a nemzetgyűlés már 1946. március 12-én elfogatta az új rend-

⁴³ Gyarmati Gy.: Közigazgatási reform i. m. 11.

⁴⁴ Valuch T.: Magyarország társadalomtörténete i. m. 154.

⁴⁵ Rainer M. J.: A magyarországi fordulatok i. m.

⁴⁶ Jakab S.: Nógrád megye i. m. 43.

⁴⁷ Salgótarján története i. m. 275

⁴⁸ Balassagyarmat története i. m. 410.

törvényt, amely a huszadik század során a harmadik ilyen jellegű jogszabályozás volt.⁴⁹ E törvény értelmében számtalan politikai indíttatású ügyben emelt vádat az ügyészség, az egyik ilyen a Magyar Közösség ügye volt, ami végül a kisgazdapárt felmorzsolódásához vezetett. A népbíróságokat, amelyekre a törvény alkalmazását bízták, még az Ideiglenes Nemzeti Kormány állította fel, amire a nagyhatalmak kötelezték. Az újonnan felállított bíróságok székhelyei a korábbi királyi törvényszékek helyén létesültek, országosan szinten huszonöt helyen.⁵⁰ Nógrád-Hont vármegyében Balassagyarmat volt az ítélkezés helyszíne, a népbíróság fennállása alatt 516 ügygel foglalkozott, melyből 233 esetben hozott elmarasztaló ítéletet.⁵¹

1946 májusában egy újabb, a tisztviselői társadalom egzisztenciáját veszélyeztető intézkedési folyamat vette kezdetét. Az 1945. évi nemzetgyűlési választás után a kommunisták, hangot adva a közigazgatásban dolgozókkal szembeni elégedetlenségüknek, szorgalmazni kezdték a tisztviselői kar újabb politikai szempontú szelekcióját, a B-listázás megindítását. Az ügymenet lefolytatásának szükségességét az igazoló eljárások eredménytelenségével magyarázták, azonban Gyarmati György szerint az igazolásokat nem is lehetett következetesen végigvinni, mert az egyes pártok nem értettek egyet a közalkalmazotti kar demokratikusságának kérdésében, valamint az eljárást a támogatottságuk növelésének érdekében is felhasználták.⁵² A B-lista-eljárásoknál is a politikai szempontok kerültek előtérbe, 1946 májusától a kommunisták a közigazgatás megtisztításával a kisgazdapárti tisztviselők eltávolítását kívánták elérni, helyükbe pedig a számukra megfelelő, a kommunista ideológia szempontjából megbízható személyeket szándékoztak ültetni. Nógrád-Hont vármegyében a B-listázás során 263 tisztviselőt bocsátottak el állásából.⁵³

Az 1945-ös választás után a kommunisták fellépése a kisgazdák ellen nem csak a közigazgatás terén vált érzékelhetővé, politikai téren is törekedtek az ellehetetlenítésükre. A hatalomátvételhez vezető második, meglátásom szerint az MKP számára leglényegesebb fordulatot az 1946 decemberében feltárt köztársaság elleni összeesküvés jelentette, melyet a Magyar Közössegtől eredeztettek, de összefüggésbe hozták a Független Kisgazdapárttal is.⁵⁴ Ebben az időszakban Nógrád-Hont vármegyében a Független Kisgazdapártot nem csak

⁴⁹ A huszadik századi rendtörvényekről bővebben Drócsa Izabella értekezik, a historiográfiai áttekintésben hivatkozott tanulmányában.

⁵⁰ Az új jogrend kialakulásáról, valamint a népbíróságok működéséről lásd bővebben: *Mikó Zs.: A népbírósági jog és a budapesti népbíróság működése i. m.; Mikó Zs.: Az új jogrend kialakulása i. m.; Zinner T.: XX. századi politikai perek i. m.; Zinner T.: „éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk” i. m.*

⁵¹ Balassagyarmat története i. m. 412.

⁵² *Gyarmati Gy.: Három koncepció i. m. 6.*

⁵³ *Jakab S.: Nógrád megye i. m. 51.*

⁵⁴ Az FKGP felbomlásának történetét lásd többek között: *Palasik M.: A kisgazdapárt felbomlását irányuló kommunista taktika lépései i. m.; Csicsery-Rónay I. – Cserenyey G.: Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétzúzására i. m.*

külső támadások gyengítették. Amíg pártjuk ellen folyt a köztársaság elleni összeesküvés ügyében a letartóztatások és lemondatások sora, addig helyi szinten a külső támadások mellett a politikai csoportban a belső ellentétek is felszínre kerültek, éles vita alakult ki a párt egyik helyi nemzetgyűlési képviselője és kutatásom alanya között, melynek következtében a párt sokat veszített erejéből, ami az 1947. évi választás alkalmával meg is mutatkozott.⁵⁵

Az MKP hatalomátvételéhez vezető harmadik fordulatot az 1947. augusztus 31-én tartott választás jelentette. Az FKGP fokozatos ellehetetlenítése után a kommunisták a törvényhozó testületben is többséghez kívántak jutni, mely cél érdekében új voksolás kiírását szorgalmazták, amire végül 1947. augusztus 31-én került sor. A választók körének jelentős korlátozása, valamint a kékcédulán leadott szavazatok ellenére sem sikerült a kommunistáknak átütő sikert elérniük a voksolás alkalmával, az 1945-ben elért 17%-ot csak 22%-ra sikerült növelniük. A választás legnagyobb vesztese a Független Kisgazdapárt volt, az 1945-ös választáson elért 57%-hoz képest 1947-ben a szavazatok 15,4%-át birtokolták.

Nógrád-Hont vármegyében az országos tendenciához hasonló választási eredmények születtek, a kisgazdák pozíciója meggyengült, a kommunistáké viszont kis mértékben erősödött. A keleti régióban az MKP-nak – az 1945-ös választáshoz hasonlóan – a kisgazdák legyőzésével sikerült az erős bázist megtartani, viszont a nyugati térségben erejük továbbra sem volt jelentős. Salgótarjánban a párt mellett az 1947. évi választás alkalmával a szavazók 72%-a tette le voksát, míg a Független Kisgazdapártot a helyi lakosság 3,3%-a támogatta.⁵⁶ Balassagyarmaton a kommunisták pozíciója – annak ellenére, hogy pártjukra háromszor többen szavaztak, mint 1945-ben – továbbra sem erősödött, a szavazatok 11,7%-át tudhatták maguknak. A városban a voksolás legnagyobb vesztese az FKGP volt, az 1945-ben elért 83%-hoz képest 1947-ben a szavazatok mindössze 3,8%-át kapták meg.⁵⁷ 1945-ös szavazóbázisuk jelentős része azonban nem a kommunisták mellett kötelezte el magát, hanem az 1947-es választásra megerősödött Demokrata Néppárt⁵⁸ oldalán, akik a szavazatok 67%-át birtokolták. Az eredmény jól mutatja, hogy Balassagyarmaton még 1947-re sem sikerült a kommunistáknak nagy befolyásra szert tenni, a térség társadalmának jelentős részét a nehézipar hiányának és a város történeti múltjának köszönhetően még ekkor is a kispolgárság tette ki, akik körében nem volt népszerű a párt politikája.

⁵⁵ *Földessy L.*: Adalékok a Független Kisgazdapárt i. m. 48.

⁵⁶ Salgótarján története i. m. 289.

⁵⁷ Balassagyarmat története i. m. 420.

⁵⁸ A Barankovics István és Eckhardt Sándor vezette kereszténydemokrata beállítottságú párt az 1947-es választásra az MKP-val szemben a legkomolyabb és leghatározottabb alternatívát jelentette, amely a voksolás eredményén is megmutatkozott, a kommunista párt után a legtöbb szavazatot kapta, és hatvan mandátumot szerzett. *Bihari M.*: Magyar politika i. m. 79.

A háború utáni átalakulási folyamatot hosszabb időre lezáró negyedik fordulatra, az MKP és SZDP egyesülésére, 1948. június 12-én került sor, ami a kommunisták tényleges hatalomátvételét jelentette. Nógrád-Hont vármegye politikai életében a fordulat egy hónappal előbb, 1948. május 17-én történt meg, ekkor került sor Salgótarjánban a két párt helyi szerveinek egyesítő konferenciájára. A vármegyében az egyesülést előkészítő kommunisták nem ütköztek komoly akadályba, 1948-ra a Szociáldemokrata Párt tagsága megközelítőleg 4000 fő volt – ami a 34 700 fős MKP-tagsággal szemben nem számított jelentősnek –, ezért nem is fejtettek ki komolyabb ellenállást. Az egyesülést előkészítő taggyűlések már 1948. április 20-án elkezdődtek, május első felében pedig lezajlottak a járási egyesítő értekezletek. Az újonnan létrejött Magyar Dolgozók Pártjának taglétszáma a vármegyében elérte a 38 000 főt, ami a felnőtt lakosság 37%-át jelentette.⁵⁹ Ezzel 1948 júniusának közepére kialakult az a rendszer – vármegyei és országos szinten egyaránt –, amely innentől kezdve hosszú ideig meghatározta Magyarország politikai közéletét.

A fejezetben azt a politikai és társadalmi közeget ismertettem, melyben kutatásom alanyának saját stratégiáját követve kellett boldogulnia a mindennapokban. Érzékelhető, hogy az 1944 és 1948 közötti időszak politikai átmenetekben gazdag periódusa volt a magyar történelemnek, ami nehezebbé tette az igazodást az új viszonyokhoz. A továbbiakban kutatásom alanya alkalmazkodási folyamatának bemutatására teszek kísérletet a bevezetőben megfogalmazott kérdés mentén, amely azonban további kérdéseket vet fel: A második világháború után adódott-e lehetősége a Horthy-kor közigazgatásában tevékenykedő egyénnek karrierjét folytatni, vagy az országos, illetve a helyi politikai elit már a kezdetektől igyekezett korlátozni munkáját? Érvényesülése céljából csatlakozott valamelyik politikai párthoz? A világháború előtt szerzett kapcsolatait kihasználta előmenetele céljából? A következőkben ezeket a kérdéseket is megválaszolva vizsgálom G. A. tevékenységén keresztül második világháború utáni érvényesülési stratégiáját.

A tisztviselő beilleszkedési és túlélési stratégiája

Tevékenysége 1944 előtt

A bevezetőben már említésre került, hogy a tisztviselő követett stratégiáját négy periódusra bontva vizsgálom, melyek olykor egybeesnek az országos és helyi politikai átalakulásokkal, azonban ebből nem következik, hogy a G. A. életében eljött változásokat közvetlenül a politikai fordulatok eredményezték. Pályáiívében cezúra 1944 őszén következett be, az ezt követő fél éven belül több megpróbáltatáson ment keresztül, életében először került kilátástalan helyzetbe, a vizsgálat első szakasza ezt az időszakot fedi le. A második a háború utáni beilleszkedés periódusa, mikor újra meg kellett határozni önmagát, választ találva arra a

⁵⁹ *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 83.

kérdésre, hogy továbbra is a közösség szolgálatát szeretné-e ellátni, avagy más utat választ. Beilleszkedését követően, a harmadik vizsgálati szakaszban politikai támadások áldozata lett, melyek ismét kihívások elé állították, a negyedikben pedig végleg megtört pályáíve, ismét újra kellett terveznie életét. A tanulmány további részében e szakaszolás mentén vizsgálom a kutatás alanyának követett stratégiáját, azonban előbb röviden ismertetem 1944 előtti tevékenységét.

G. A. 1912-ben, Nógrád vármegye keleti régiójában, egy kis faluban született, ahol a török kiűzése utáni időkben néhány szlovák nemzetiségű család telepedett le, azonban a vizsgált korszakra ennek nyomait már csak az itt élők családnevei,⁶⁰ valamint a település egyes dűlőinek megnevezései hordozták. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint 346 fős lakosság közül már senki nem vallotta magát szlovák anyanyelvűnek.⁶¹ Annak ellenére, hogy a település a salgótarjáni iparvidék közvetlen közelében fekszik, a régió lakosságának jelentős részét a bányák és üzemek foglalkoztatták, a kutatás alanyának családja a földműveléssel foglalkozott.⁶² A szülők gyermekük sikeres pályáívét megalapozva taníttatták őt, fiatal kamaszként kiszakítva a paraszti közegből, értékrendjét innentől kezdve polgári körök alakították, ami később, a második világháború után meghatározta a követett karrierépítési stratégiáját. Az alapfokú tanulmányok befejeztével Balassagyarmaton kezdte el a középiskolát, azonban érettségi vizsgát már a ciszterci rend bajai III. Béla reálgimnáziumában tett 1932 nyarán.⁶³ A gimnázium iskolai értesítőiből kitűnik, hogy tanulmányi eredménye nem tekinthető kiemelkedőnek, de rossznak sem, így a sikeres érettségi vizsga után felvételt nyerhetett a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karára, ahol 1938-ban diplomázott. Az egyetem befejeztével egy évig ügyvédjelölt volt Salgótarjában, azonban az 1940-ben megjelent *Magyarország tiszti cím- és névtárának XLVII. évfolyamában* már Nógrád vármegye tisztviselőjeként tünt fel, ami azt jelenti, hogy 1939-ben már hivatalnokként tevékenykedett, mivel a névtárat 1940 januárjában adták ki, így az irat az előző évi adatokat tartalmazza.⁶⁴ Az 1939-es dátumot alátámasztja a Nógrád-Hont vármegyei alkalmazottak állománykönyvében megtalálható információ, amely szerint 1939. január 20-án kezdte szolgálatát a közigazgatásban;⁶⁵ valamint egy a Budapesti Közlönyben

⁶⁰ G. A. családneve is szlovákos csengésű volt, azt később magyaros hangzásúra változtatta.

⁶¹ *Szomszéd András – Pálházy László: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára.* 17. Nógrád megye. Bp. 2000. 109.

⁶² G. A. egy 1955-ben írt önéletrajzából az derül ki, hogy családja 22 kataszteri hold birtokon gazdálkodott. Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL NML) XXV.4.c. B. 395/1957. S. K. és társainak pere (továbbiakban: XXV.4.c. B. 395/1957.) 29.

⁶³ *Tordai Ányos: A ciszterci rend bajai III. Béla reálgimnáziumának ötvenharmadik értesítője az 1931–1932. iskolai évről.* Baja 1932. 75–77.

⁶⁴ *Magyarország tiszti cím- és névtára.* XLVII. évfolyam Bp. 1940. 75–76.

⁶⁵ MNL NML IV.412. 17. d. 42. kötet Nógrád-Hont vármegye alkalmazottainak állománykönyve 132.

megjelent cikk, amely arról tudósít, hogy 1939 februárjában törölték a salgótarjáni ügyvédjelöltek névjegyzékéből, ami minden bizonnyal elhelyezkedése miatt vált szükségessé.⁶⁶ Innentől kezdve 1944-ig – amikor a nyilas uralom elől menekülnie kellett – a vármegyénél dolgozott, a közigazgatási gyakornoki pozíciótól egészen a vármegyei aljegyző tisztségig ívelt a karrierje, ebben a beosztásban volt menekülése pillanatában is.

G. A. kezdetben Nógrád-Hont vármegye járási közigazgatásában teljesített szolgálatot, mely idő alatt a járás első tisztviselőjének, a főszolgabírónak a beosztottja volt, aljegyzővé való kinevezését követően az alispán alárendeltségi köréhez tartozott. Feladatai közé mindkét esetben fogalmazási feladatok tartoztak, ilyen volt például a határozatok, jelentések készítése, valamint ügyiratok feldolgozása. Aljegyzői pozícióban mindez kiegészült azzal, hogy a kis- és közgyűléseken az elkészült iratok tartalmát előadta, valamint vezette a tanácskozások jegyzőkönyveit.⁶⁷ Jelen vizsgálat nem terjedt ki arra, hogy elemezzem, milyen konkrét ügyekben volt a főszereplő fogalmazó vagy éppen az elkészült irat ismertetője, e tevékenységének rekonstruálása kutatásom egy későbbi fázisa lesz.

Az igazolóbizottságnak írt 1945-ös nyilatkozatából,⁶⁸ valamint egy 1955-ben feljegyzett önéletrajzából,⁶⁹ illetve az 1977-ben publikált visszaemlékezéséből⁷⁰ ismerhető, hogy mielőtt a vármegyéhez került volna, politikailag is aktív volt, az 1930-as évek eleje óta tagja volt a Független Kisgazdapártnak, azonban 1939 és 1943 között tisztviselőként kivonta magát a pártéletből, csak 1943 után vált újra tevékenyvé. A párton belüli szerepvállalása alatt fontos kapcsolatokra tett szert – többek között Nagy Ferenc is közeli ismerőse lett –, melyeket a második világháború utáni átmeneti időszakban felhasznált a boldogulás céljából, többször kérte az országos politikában szerephez jutó ismerősei támogatását pozíciói megerősítéséhez, tervei keresztülviteléhez.

A második világháború alatt – közigazgatási és politikai tevékenysége mellett – megmutatkozott szociális érzékenysége is, elnökségi tagja volt az 1941-ben alapított Nógrád Megyei Közjóléti Szövetkezetnek, melynek keretében segítette a megélhetésükben veszélyeztetett sokgyermekes családok önálló gazdasági létének megalapozását.⁷¹ Emellett támogatta az üldözött zsidó lakosságot is, amit alátámaszt S. Gy. nyilatkozata, amelyet a kutatás alanyának 1946-os bűntetőügye kapcsán tett. Elbeszéléséből kiderül, hogy G. A. javaslatára bujdosott

⁶⁶ Budapesti Közlöny, 1939. február 14. 4.

⁶⁷ *Magyary Zoltán*: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Bp. 1942. 281–282.

⁶⁸ MNL NML XVII.406. 38/14 Balassagyarmat Megyei Város Igazolóbizottságának iratai, Dr. G. A. vármegyei aljegyző igazolási ügye (továbbiakban: XVII.406. 38/14) 1.

⁶⁹ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

⁷⁰ G. A. visszaemlékezése

⁷¹ MNM NML VII.4.e 30. d. 50. 145. Nógrád Megyei Közjóléti Szövetkezet.

1944 májusától, aminek elmondása szerint az életét köszönhette.⁷² 1944 végén e tevékenységei miatt G. A. maga is bajba sodródott, üldözötté vált, aminek következtében jelentős törés következett be az ígéretesnek induló pályáivében.

Cezúra a karrierben (1944–1945)

A német csapatok 1944 márciusában szállták meg a nógrádi területeket, G. A. innentől kezdve minden bizonnyal tartott attól, hogy tevékenysége miatt a nyilasok feljelentik előbb mint ellenzékít, utóbb mint olyan személyt, aki üldözötteken segített. A vármegyéből történő meneküléséről az igazolóbizottságnak írt nyilatkozatában, az 1955-ben kelt önéletrajzában, illetve az 1977-ben publikált visszaemlékezésében számolt be. 1945-ben távozása okaként még csak politikai tevékenységét jelölte meg, 1955-ben ezt már kiegészítette azzal, hogy zsidómentő akciókban is segédkezett. A háború után írt nyilatkozatából, valamint visszaemlékezéséből kiderül, hogy menekülésére a német megszállást követően még nem került sor, csak 1944 októberében – a nyilas hatalomátvétel után – távozott vármegyéjéből, ami végül nem járt sikerrel, ugyanis 1955-ös önéletrajza szerint egy német alakulat letartóztatta, és bevonultatta a VII. közérdekű munkaszolgálatos zászlóaljhoz. Erre az eseményre 1977-ben visszaemlékezésében már úgy utal, hogy bevonulására önként került sor, mert úgy gondolta, a katonai alakulathoz nagyobb biztonságban lesz, mintha bujdosna. A vármegyéből való távozás, majd a munkaszolgálat idejéről a fent említett forrásokon kívül más dokumentum eddig nem került elő – a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum levéltára sem rendelkezik adatokkal⁷³ –, így ebből az időszakból mindössze G. A. interpretációjából ismerhetők meg töredékes részletek, mint ahogy a zászlóaljtól való szökéséről is. Az 1955-ben írt önéletrajzában a munkaszolgálatra, valamint onnan történő szökésére a következőképpen emlékezett vissza: „*Balassagyarmatról a letartóztatás elől meg kellett szöknöm. Szökésem után elfogtak és bevonultattak a VII. Közmunkaszolgálatos zászlóaljhoz, ahol mint egyszerű honvéd szolgáltam 1945. március 30-ig, amikor is az alakulattól megszökve átszöktem a fronton.*”⁷⁴ Tekintve, hogy a forrás szubjektív – abban írója pozitív színben kívánta magát feltüntetni, kiemelve a németek általi üldöztetését, amelyet a második világháború idején szenvedett el –, kritikával kell kezelni, azonban Nagy Ferenc 1945 májusában kelt levele, amelyet G. A. feleségének

⁷² Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban: BFL) XXV. 1.a 4061/1946. Dr. G. A. (továbbiakban: XXV. 1.a 4061/1946.) 39.

⁷³ A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum levéltárától kapott információ szerint gyűjteményükben nem található dokumentum a VII. munkaszolgálatos zászlóaljról, így G. A.-ról sem. Az általuk ajánlott, Karsai Elek által szerkesztett dokumentumválogatásban sem található a kutatás szempontjából releváns információ. *Karsai Elek: Fegyvertelen álltak az aknamezőkön. Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon I–II.* Bp. 1962.

⁷⁴ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

címzett, és benne a férj szovjet gyűjtőtáborból írt levelére hivatkozik,⁷⁵ részben alátámasztja a kutatás alanyának 1955-ös állítását, ugyanis a szovjetek minden bizonnyal szökése után foghatták el.

Önéletrajzában G. A. a fogva tartásáról röviden számolt be, kizárólag a szovjet gyűjtőtáborban tartózkodásának időpontját írta le, amely 1945. március 30. és 1945. június 30. közé tehető.⁷⁶ Nagy Ferenc leveléből, melyet a fogvatartott feleségének címzett, kiderül az is, hogy férjét Székesfehérváron tartották őrizetben. A városban, melyet véglegesen 1945. március 23-án foglaltak el a szovjetek, a Vörös Hadsereg még e hónapban két hadifogoly-gyűjtőtáborhozott létre, melyek közül az egyiknek a Szent György Kórház területe, a másíknak a kórháztól nem messze elhelyezkedő légvédelmi tüzérlaktanya szolgált helyszínnél.⁷⁷ Nagy Ferenc további levelezéséből megállapítható az is, hogy G. A.-t a légvédelmi tüzérlaktányában tartották fogva.⁷⁸

A fogságból való szabadulás érdekében – mint az már a fentiekből kiderült – G. A. 1945 májusában felvette a kapcsolatot Nagy Ferencel, akivel az 1930-as évek elején ismerkedett meg kisgazdapárti tevékenysége során. Nagy Ferenc levelezéséből arra lehet következtetni, hogy G. A.-val közeli ismerősök voltak, egyik levelében „*régi barátom*”-ként hivatkozik a fogvatartottra,⁷⁹ feltételezhetően ezért járt el ügyében, az akkori újjáépítési miniszter igyekezett minden kapcsolatát felhasználni G. A. szabadulása érdekében. Erről Nagy G. A. feleségét is biztosította, 1945. május 17-én kelt levelében tájékoztatta férje hollétéről, valamint arról, hogy megtette az első lépéseket kiszabadítása érdekében.⁸⁰ Nagy Ferenc az ügy pozitív kimenetele céljából felvette a kapcsolatot B. Szabó Istvánnal, az Ideiglenes Nemzeti Kormány Honvédelmi Minisztériumának politikai államtitkárával, akit arra kért, hogy a lehetőségekhez mérten járjon el G. A. kiszabadítása érdekében.⁸¹ B. Szabó István mellett levelet küldött Gyöngyösi János külügyminiszternek is, melyben már kihangsúlyozta azt is, hogy a fogvatartott szabadulása jót tenne az FKGP-nek is, mert szervezőképességét felhasználhatják a helyi politikai csoport kialakításánál.⁸² Ki kell emelni, hogy B. Szabó István, illetve Gyöngyösi János is a Független Kisgazdapárt tagja volt, így Nagy Ferenc elsősorban pártvonalon mozgósította ismeretségi körét, azonban feltételezhetően bízott a fontos politikai tisztséget betöltő párttársainak

⁷⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) XIX-D-1-c 1. d. 5. t. Nagy Ferenc a FKGP-vel kapcsolatos iratok (1945) (továbbiakban: XIX-D-1-c 1. d. 5. t.) 45.

⁷⁶ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

⁷⁷ *Bognár Zsolt*: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. H. n. [Bp.] 2010. 89.

⁷⁸ MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 5. t. 46.

⁷⁹ Uo. 46.

⁸⁰ Uo. 45.

⁸¹ Uo. 46.

⁸² Uo. 47.

befolyásában, ezért őket kereste fel elsősorban. Arról nem áll rendelkezésre dokumentum, hogy G. A. szabadulását közvetlenül Nagy Ferenc közbenjárásának köszönhette, valamint arról sem, hogy ténylegesen 1945. június 30-án hagyhatta el a fogolytábort, az azonban biztos, hogy 1945. július 3-án már Nógrád-Hont vármegyében tartózkodott, mivel ezen a napon nyújtotta be nyilatkozatát az igazolóbizottsághoz. Ha G. A. betartotta a 15/1945. M. E. számú rendelet határozatát, miszerint a vármegyéjükbe visszatérő közalkalmazottak visszatérésüktől számított három napon belül kötelesek a hivatali előljáróhoz nyilatkozatukat benyújtani,⁸³ úgy az 1955-ös önéletrajzában leírt, a szabadulás időpontjaként feltüntetett 1945. június 30-i dátum hitelesnek tekinthető.

Hazatérés és beilleszkedés (1945–1946)

G. A. 1945. júliusi hazatérése után egy teljesen más közegbe érkezett meg, mint amit elhagyott 1944 októberében. A második fejezetben már megtörtént a vármegyének, valamint annak két jelentős településének, második világháború utáni történetének a bemutatása, ahol kiderült, hogy a keleti és nyugati régió társadalmi és politikai szempontból is eltérő irányú fejlődést mutatott. A kutató személy hazaérkezése után Nógrád-Hont vármegye keleti régiójának legjelentősebb településén, Salgótarjánban tevékenykedett 1945 és 1946 között, felismerve a politikai átalakulást igyekezett felvenni a változás ritmusát. A háború után a jelentős számú ipari munkássággal rendelkező településen alakult meg vármegyei szinten elsőként a kommunisták helyi politikai szervezete, ami a város társadalmi összetételének köszönhetően jelentős támogatottságot tudhatott magáénak. A kutatás alanyának ebben a kommunista többségű közegben kellett újjászerveznie életét, meghatározni önmagát, eldöntve azt, hogy továbbra is a közösség szolgálatában kíván dolgozni, vagy a későbbiekben a közélettől távolabb szeretne tevékenykedni. E kérdésben hamar elhatározásra jutott, a vármegyébe érkezése után folytatni kívánta tisztviselői pályáját, valamint emellett kezdettől részt vett az FKGP helyi szintű szervezésében, azonban a források tanúsága szerint hamar felismerte, hogy a város kommunista többsége miatt politikai ambícióit nehezen tudja majd kiteljesíteni. A tisztviselői karrier folytatása érdekében át kellett esni az igazoló eljáráson, ami az első megoldandó feladatot jelentette számára hazatérte után.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány közalkalmazottak igazolásáról szóló rendeletének értelmében minden tisztviselőnek igazolnia kellett a második világháború alatt tanúsított magatartását. Az az alkalmazott, aki igazoló nyilatkozatot nem nyújtott be, elvesztette állását, és a későbbiekben nem vállalhatott közhivatalt, de magánalkalmazásban vezető állást sem tölthetett be.⁸⁴ A rendelet értelmében G. A.-nak a vármegyébe érkezése után három napon belül nyilatkozatot kellett benyújtani, amit meg is tett 1945. július 3-án a balassagyarmati

⁸³ Magyarországi rendeletek tára 79. (1945) 5–9.

⁸⁴ *Palasik M.*: A jogállamiság i. m. 72.

igazolóbizottság előtt. A nyilatkozatban az igazolásról szóló rendeletek értelmében⁸⁵ számot adott 1939. szeptember 1-je utáni tevékenységéről, leírta hivatali munkaköreit, politikai tevékenységét, valamint beszámolt arról, hogy beosztásánál fogva népellenes törvények végrehajtásában nem vett részt.⁸⁶ Az első megoldandó feladatot problémamentesen teljesítette, az igazolóbizottság ügyében 1945. július 24-én hozott határozatot, melynek értelmében igazoltnak tekintették.⁸⁷ Gyarmati György, Botos János, Zinner Tibor és Korom Mihály a korszak társadalmára hatást gyakorló politikai döntéseket bemutató könyvükben kifejtik, hogy azért alkalmazták az igazoló eljárásokat a korban, „mert így kívánták meggyengíteni a Horthy-Magyarország egyik alapvető társadalmi bázisát képező réteg befolyását”.⁸⁸ Az igazolóbizottságok azonban rendszerint igazoltak minden közalkalmazottat, hacsak háborús bűnösnek nem kerültek a népbíróság elé, mert a bizottságban helyet foglaló pártok ezzel az eszközzel is bővíteni szerették volna támogatottságuk körét azok között a tisztviselők között, akik igazolásuk érdekében léptek be valamelyik párt tagjai közé.⁸⁹ G. A.-nak annak ellenére, hogy már a Horthy-korban is köztisztviselőként tevékenykedett, a második világháború után nem tört meg pályájának íve, munkáját a háború után is folytatni tudta. Igazolása után 1945 júliusában a salgótarjáni járás főjegyzője lett, egészen 1946-ig töltötte be ezt a posztot, ekkor új közigazgatási pozíciót szerzett. Az 1945. évi 1030. M. E. számú rendelet megszüntette a főszolgabírói állást, hatáskörét a járási főjegyző látta el, így a vizsgált személy ebben a pozícióban általános közigazgatási feladatokat végzett, a járás települései rajta keresztül érintkeztek a vármegye felsőbb közigazgatási szerveivel.⁹⁰ Annak rekonstruálása, hogy milyen konkrét ügyekben hozott döntést, ezekkel mennyire befolyásolta járása mindennapjait – ahogy az a fentiekben már említésre került –, a kutatás egy másik fázisa lesz.

Köztisztviselői tevékenysége mellett politikailag is aktivizálta magát, a Független Kisgazdapárt salgótarjáni szervezetének munkájába csatlakozott be, de ismerte pártja vármegyei körülményeit, a balassagyarmati szervezet tagjait is. A második fejezetben ismertettem, hogy az FKGP salgótarjáni szervezete 1945 februárjában, a kommunista párt helyi megszervezése után állt fel, és mindössze hetven tagot számlált, nem számított jelentős politikai erőnek a vármegye keleti régiójában. Ebből kifolyólag, valamint Salgótarján társadalmi összetételéből adódóan – melynek köszönhetően erős kommunista bázis épült ki a vármegye keleti régiójában – G. A. feltételezésem szerint nem találta a

⁸⁵ Az ideiglenes Nemzeti Kormány 15/1945. M. E. számú rendelete a közalkalmazottak igazolásáról, valamint az ezt kiegészítő 1080/1945. M. E. számú rendelet tartalmazza a nyilatkozat tartalmi követelményeit.

⁸⁶ MNL NML XVII.406. 38/14 1.

⁸⁷ MNL OL XIX B-1-f-2/a 287. Dr. G. A. 1.

⁸⁸ Gyarmati Gy. – Botos J. – Zinner T. – Korom M.: Magyar hétköznapok i. m. 114.

⁸⁹ Gyarmati Gy.: Három koncepció i. m. 6.; Gyarmati Gy.: A Rákosi-korszak i. m. 44.

⁹⁰ Magyarország rendeletek tára 79. (1945) 117.

helyét, és kapcsolatai révén igyekezett magának a politikai tevékenység szempontjából kedvezőbb körülményeket biztosítani, akár munkahelyváltással is. Még az 1945. évi választás előtt felvette a kapcsolatot az országos, valamint a vármegyei politikában pozíciót betöltő párttársaival, kifejtette nekik véleményét a párt jelöltjeivel kapcsolatban, valamint kérte őket, ha van rá módjuk, segítsék álláshoz Balassagyarmaton, ahol a kisgazdapárti túlsúly, valamint a polgári értékrendű lakosság többsége miatt szívesebben tevékenykedett volna. Ez arra enged következtetni, hogy a párton belüli tevékenységére nagyobb hangsúlyt fektetett ebben az időszakban, mint tisztviselői pályájára, karrierjét is a politikának rendelte alá, akár munkahelyváltásra is hajlandó lett volna.

1945. október 18-án kelt, Nagy Ferencnek címzett levelében egyet nem értését fejezte ki Kováts László – 1945-ben megválasztott nemzetgyűlési képviselő – jelölésével kapcsolatban, teljesen alkalmatlannak tartotta a Nógrád-Hont vármegyei kisgazdák érdekeinek képviselőjére.⁹¹ Úgy tűnik, hogy már a levél keletkezésének időpontjában konfliktus volt a párton belül Kováts és G. A. között, nézeteltérésük azonban csak 1947-ben érte el tetőpontját. Szintén az 1945. október 18-án kelt levelében írta a következő sorokat: *„Ha nem kapnám meg a lehetőséget a párt munkájában való aktívabb részvételre, ennek levonom a következményeit és visszavonulok a pártélettől, hogy teljes éneket hivatásomnak, állásomnak szenteljem, amivel nagyon elégedett vagyok, és amelytől tisztán és kizárólag csak a párt érdekében válok meg.”*⁹² Nagy Ferenc válaszából az derül ki, hogy a politikus bízott abban, hogy az 1945. évi választás eredménye a kutatott személyt megerősíti pozíciójában, és nem kell elhagynia az FKGP-t, valamint kiemelte, ha párttársa nem látja pozitívnak helyzetét, a salgótarjáni járásban lépéseket kell tenni a változás érdekében. Nagy válaszában a következő sorok olvashatók: *„Kedves Barátom! [...] Remélem, hogy a választási eredmény meg fog erősíteni jelenlegi pozíciódban és nem lesz szükség arra, hogy elhagyd a pártot. [...] Ha jelenlegi helyzetekben nem látod szerencsésnek pártállásodat, tenni kell róla, hogy más járásba kerülj.”*⁹³

A levelezés alátámasztja feltételezésemet, miszerint G. A. az 1945. évi választás idején politikailag mozgósítani kívánta magát, kedvezőbb körülményeket szándékozott magának teremteni kapcsolatai révén. Szintén a felvetésemet támasztják alá a D. G.-nek írt levélben olvasható sorok, melyekben szinte szó szerint megismételte a Nagy Ferencnek írt gondolatokat, azzal kiegészítve, hogy a társadalmi és politikai közeg miatt szeretne Balassagyarmatra kerülni, ott kifejteni aktív tevékenységét.⁹⁴

⁹¹ MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 1. t. Nagy Ferenc levelezése (1945) (továbbiakban: XIX-D-1-c 1. d. 1. t.) 132–133.

⁹² Uo. 136.

⁹³ Uo. 134

⁹⁴ MNL NML X.25. Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) Nógrád Megyei Szervezetének iratai (1945–1949) (továbbiakban: X.25.) Szn/33/1947. A levél tévesen lett az 1947. évi iratok közé sorolva, tartalmából egyértelműen kiderül, hogy az 1945. évi választás előtt keletkezett.

A kommunista hatalomátvétel szempontjából fontos állomást jelentő 1945. évi választást követően, amikor a Magyar Kommunista Párt, az országos eredményekkel ellentétben, a salgótarjáni járásban elsöprő eredményeket ért el, G. A. mindinkább kilátástalannak tartotta helyzetét, így igyekezett körülményein változtatni, a vármegye nyugati központjába Balassagyarmatra átkerülni, ennek érdekében újabb levelet küldött Nagy Ferencnek. Az 1945. november 18-án kelt küldeményben már részletesen kifejtette, hogy miért kívánta elhagyni a salgótarjáni térséget, állítása szerint a rendőrség folyamatosan támadta kiscgazdapárti tevékenysége miatt. A folyamatos támadások, valamint a város kommunista többsége okán egyre inkább kilátástalannak tartotta helyzetét, ebben a levélben már Nagy Ferencnek is kifejtette, hogy Balassagyarmatra kíván települni, kérte, hogy amennyiben van rá mód, járjon el ügyében. Hozzátette, hogy „*Balassagyarmat jóformán 90%-ban kiscgazda, a járás szintén, ezzel szemben [jelenlegi helyemen – a szerző] az összes vármegyei tisztviselők között én vagyok az egyetlen kiscgazdapárti, tehát azt hiszem nem volna olyan nehéz Balassagyarmaton elhelyezni, de erre a pártnak kell megtalálni a módot.*”⁹⁵ Érdekeit végül 1946-ban sikerült érvényesíteni, az év második felében települhetett át Balassagyarmatra, ahol a kiscgazdapárton belül folytatta tevékenységét, ezt megelőzően, 1946 első felében azonban újabb kihívásokkal találta magát szemben.

Kommunista támadás, új pozíció, párton belüli vita (1946–1947)

1946 tavaszától G. A. egzisztenciáját egy időre újra veszélyben érezhette az igazolóbizottságok döntését felülvizsgáló B-lista-eljárás során, amikor a „*hivatali hierarchia szervezeti és működési rendjétől függetlenül, közvetlen miniszteri alárendeltségben szervezték az alkalmazottak politikai kontraszelekciónak.*”⁹⁶ A Független Kiscgazdapárt helyi szervezetének tagjaként pozíciója veszélyeztetve volt az intézkedés során, azonban hasonlóan az igazolási eljáráshoz, ez alkalommal is állásában maradhatott, továbbra is a salgótarjáni járás főjegyzőjeként tevékenykedhetett, nem tartozott azon 263 alkalmazott közé, akit vármegyei szinten elbocsátottak állásából.⁹⁷

A B-lista-eljárás mellett 1946 márciusától, a Baloldali Blokk létrehozását követően újabb támadások érték az FKGP-t országos és helyi szinten egyaránt, mely offenzívából G. A. sem maradt ki. Március 5-én az MKP az SZDP és az NPP „*Ki a nép ellenségeivel a koalícióból*” jelszó jegyében felállították a szervezetüket, ami mellett Farkas Mihály a következő képpen érvelt a kommunista frakció február 27-i ülésén: „*Ha ügyesen fogunk dolgozni ezen a mozgalmon keresztül robbantani lehet a FKGP jobbszárnyát.*”⁹⁸ A blokk ennek jegyében felszólította a kiscgazdapártot, hogy hatvan nemzetgyűlési képviselőt zárjon ki soraiból, ami-

⁹⁵ MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 5. t. 148.

⁹⁶ *Gyarmati*: A káderrendszer i. m. 53.

⁹⁷ *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 51.

⁹⁸ *Palasik M.*: A kiscgazdapárt felbomlására i. m. 115.

vel a baloldali parlamenti erejét kívánták erősíteni.⁹⁹ A Baloldali Blokk ezzel az intézkedésével belső válságot okozott a kisgazdapárton belül, úgy érezték, hogy az MKP puccsra készül velük szemben, így egy megoldása maradt a pártnak, ragaszkodni a koalíció fenntartásához, ezért március 12-én kizárták Suyok Dezsőt és húsz társát a politikai csoport soraiból.¹⁰⁰ A kizárt képviselők között szerepelt Kováts László, a párt Nógrád-Hont vármegyei képviselője is.¹⁰¹ Kováts kizárása személyes konfliktusuk miatt G. A.-t nem érinthette mélyen, azonban minden bizonnyal itt tudatosulhatott benne, ha a pártja nemzetgyűlési képviselői ellen támadások indultak, akkor helyi szinten is élénkülhet az offenzíva. A vármegyei szervezet a heves támadások következtében várakozó álláspontra helyezkedett, március-április folyamán kevés kisgazdapárti rendezvényre került sor, tevékenységük május és július között lendült fel ismét, amikor több nagygyűlést és aratóünnepséget tartottak több településen.¹⁰² Az egyik ilyen összejövetelen – június 29-én Kisterenyén – G. A. is beszédet mondott, mely felszólalása fordulatot hozott életében, politikai szerepvállalása miatt 1945 után első alkalommal érte komoly támadás, amely akár a szabadságvesztés lehetőségét is magában hordozta.

Ellene 1946. szeptember 25-én emelt vádat a Budapesti Népügyészség az 1946. évi VII. törvény alapján, izgatás vádjával. A vádirat szerint a június 29-i kisterenyei kisgazdapárti gyűlésen a következő kijelentéseket tette: *„Én ezzel a demokráciával nem azonosítom magamat és nem is vagyok megelégedve, mert ez a demokrácia, amely keletről jött csak egyeseknek biztosított szabadságot. Egy többségnek pedig kosarat, vagyis rabságot. Én úgy érzem, hogy a magyarságnak sem keleti, sem nyugati demokráciára szüksége nincs,¹⁰³ hanem a magyar polgárosodásra.”*¹⁰⁴ Az irat indoklásában az olvasható, hogy a kikérdezett tanúk vallomása alapján kétséget kizáróan megállapítható, hogy a vádlott a neki

⁹⁹ Gyarmati: A Rákosi-korszak i. m. 73–74.

¹⁰⁰ Palasik M.: A kisgazdapárt felbomlasztására i. m. 115.

¹⁰¹ Földessy L: Adalékok a Független Kisgazdapárt i. m. 31.

¹⁰² Uo. 32–33.

¹⁰³ 1945 után a politikai elit, valamint az értelmiségiek körében nem volt konszenzus arról, mit is értenek demokratikus berendezkedésen, valamint a demokrácia fogalmáról sem, ami annak köszönhető, hogy Magyarország nem rendelkezett jelentős demokratikus hagyományokkal. A második világháború után lehetőség nyílt minden politikai és értelmiségi körnek meghatározni a saját demokráciaelképzelését és azt a közvélemény előtt ismertetni, ami lehetőséget biztosított minden pártnak, valamint egyénnek a saját értékrendje szerint értelmezni azt. A nyugati, valamint a keleti demokráciafogalmak e diskurzus keretében merültek fel a korszak közéletében. A nyugati demokrácia alatt a klasszikus demokráciát, a keleti demokrácia alatt a szovjet típusú rendszer magyarországi meghonosítását értették. A keleti demokrácia fogalmát Szekfű Gyula az 1947-ben megjelent *Forradalom után* című munkájában fejtette ki. A demokráciavitékről lásd bővebben többek között: *Standeisky Éva: Remény és szorongás. Demokráciaelképzelések és demokráciaértelmezések.* In: Rainer M. János – Standeisky Éva: A demokrácia reménye. Magyarország, 1945. Bp. 2005. 54–91.

¹⁰⁴ BFL XXV.1.a 4061/1946. 24.

tulajdonított büntettet elkövette. Ennek ismeretében érdemes megvizsgálni a tanúvallomásokot, valamint a nyomozást végző tiszt jelentését is. Az ügyben hat tanút hallgatott ki a Salgótarjáni Rendőrkapitányság Politikai Osztálya, a vallomást tevők közül öten vettek rész az említett gyűlésen, a hatodik személy pedig egy vármegyei irodatiszt volt, G. A. munkatársa. A gyűlésen jelen lévő tanúk mindegyike szinte szóról szóra ugyanazt a(z állításuk szerint a beszédben elhangzott) mondatot diktálta le a vallomás rögzítőjének, amiből arra lehet következtetni, hogy a vád tárgyává tett kijelentés valóban elhangzott a rendezvényen, vagy egy szervezett akció keretében igyekeztek G. A.-t lejáratni, és a dokumentált mondatok előre megbeszéltek voltak. A vizsgálati iratokat őrző dosszié dokumentumai között fellelhető a beszéd leírata, melyet G. A. kérésére munkatársa gépelt le. Az átírat sorai között nem olvasható a vád tárgyává tett, a tanúk által lediktált mondat, feltehetően a következő kijelentést ruházták fel új jelentéstartalommal a céljuk elérése érdekében: *„Sokak írnak ma az újságok, a folyóiratok népi demokráciáról, polgári demokráciáról, keleti és nyugati demokráciáról, jobb oldalról és baloldalról, mi keveset olvasunk, nem vagyunk tisztában ezekkel a fogalmakkal, mi csak egyet tudunk: emberek és magyarok vagyunk, ezért olyan demokráciát akarunk, amelyben minden ember emberi életet élhet, ahol a magyar magyar lehet.”*¹⁰⁵ Az idézetet összevetve a vád tárgyává tett kijelentéssel felfedezhetők azonos elemek, azonban érzékelhetők jelentésbeli különbségek is. A tanúk által visszaidézett mondat a felelősségre vonás szempontjából G. A.-ra nézve veszélyesebbnek bizonyulhatott, ezért alakíthatták ki saját változatukat politikai ellenfelei, ami a második felvetésemet látszik igazolni. Szintén ezt erősíti meg a nyomozást végző rendőr jelentése, melyből kiderül, hogy a kikérdezett tanúk mellett több személy önként jelentkezett vallomástételre, azonban ezeket nem jegyzőkönyvezték, mert az elhangzottak megegyeztek a már rögzített nyilatkozatokkal.¹⁰⁶ A jelentés végén a rendőr megjegyezte, *„hogy a járás területéről több helyről érkezett panasz a tárgyban nevezett személy reakciós¹⁰⁷ magatartása miatt”*.¹⁰⁸ Szintén a második felvetést erősítik a peres anyaghoz csatolt nyilatkozatok, melyek G. A. letartóztatását követően szinte azonnal elkezdtek megérkezni a rendezvényen részt vevő személyektől a nyomozószervhez. A nyilatkozat-

¹⁰⁵ Uo. 50.

¹⁰⁶ Uo. 4.

¹⁰⁷ Gyarmati György egy tanulmányában az ÁVH minősítéseit követve vizsgálta azokat a társadalmi státuszcsoportokat, amelyek a bűnbakképzés szempontjából releváns kategóriát képeztek. E kategorizálásban megjelent a reakciós kifejezés is, melyet Révai József a következőképpen definiált: „Mindenkori reakciós, aki nem kommunista”. Reakciós címszó alatt számos esetben indított az MKP adminisztratív vagy peresített eljárást, melyek közül a legjelentősebb, a kispapárt felmorzsolását szolgáló, a Magyar Közösség ellen indított eljárás volt, de G. A. ügye is ide sorolható. Gyarmati Gy.: Ellenségek és bűnbakok i. m. 102–103.

¹⁰⁸ BFL XXV.1.a 4061/1946. 4.

tevők pártállástól függetlenül¹⁰⁹ a fogvatartott védelmére keltek, több dokumentumban olvasható, hogy a neki tulajdonított kijelentés a gyűlésen nem hangzott el, az MKP kisterenyei szervezetének egy szűk csoportja indított ellene személyes támadást.¹¹⁰ A források alapján arra a megállapításra jutottam, hogy G. A. személye ellen a kisgazdapárti szerepvállalása miatt indult baloldali offenzíva, melynek célja ellehetetlenítése volt.

Annak ellenére, hogy 1946 szeptemberében a vádemelés megtörtént, valamint G. A. 1946 júliusában letartóztatásban is volt, népbíróági tárgyalásra nem került sor. Az ügy 1947. október 4-én vádelejtés útján szűnt meg, amit a Budapesti Népügyészség az erről szóló iratban azzal indokolt, hogy a csatolt határozatok, valamint egyéb dokumentumok alapján arra a megállapításra jutott, hogy a vádlottnak tulajdonított mondat – a tanúk vallomásával ellentétben – nem hangzott el 1946. június 29-én a gyűlésen.¹¹¹ Földessy László a kisgazdapárt Nógrád-Hont vármegyei szervezetének történetét ismertető dolgozatában G. A. szabadlábba helyezését – melyre 1946. augusztus elején került sor – Nagy Ferenc személyes közbenjárásaként értékelte, azonban a hivatkozott dokumentum jelzetét pontatlanul tüntette fel, megnehezítve visszakereshetőségét, így a kutatásom során azt nem volt módom vizsgálni.¹¹² Nagy Ferenc G. A. szabadlábba helyezését 1946 nyarán még elősegíthette, azonban a vádelejtés inkább történhetett a népügyészség által megfogalmazott indok szerint, mintsem Nagy közbenjárásával, ugyanis 1947-től a kommunista támadások hatására vesztett erejéből, 1947. május végén lemondatták a miniszterelnöki posztjáról, így nem lehetett befolyása az ügyben.¹¹³

Mindamellet, hogy 1946 második felében még folyamatban volt ügye, – Földessy megállapítása szerint – a kisgazdapárt Nógrád-Hont vármegyei szervezete augusztus 11-i közgyűlésén ügyvezető alelnöki pozícióval bízta meg G. A.-t.¹¹⁴ A vármegyei szervezet dokumentumai között, azonban ebből az évből található olyan dokumentumok, melyeket a kutatás alanya ügyvezető elnökként írt alá,¹¹⁵ és mivel újabb kinevezésről eddig nem került elő irat, így a feltételezésem az, hogy a kinevezéssel ezt a pozíciót kapta meg. A szervezet augusztusi döntésével, valamint azzal, hogy 1946. szeptember 1-jétől a balasgyarmati járás főjegyzője lett,¹¹⁶ beteljesült G. A. terve, tevékenységét a kisgazdapárti többségű nyugati régióban folytathatta tovább, elkötelezettségét

¹⁰⁹ Nyilatkozatott juttattak el a nyomozást végző szervhez többek között: a Nógrád-Hont vármegyei községi bírák, az SZDP, MKP és FKGP vármegyei szervezeteinek egyes tagjai.

¹¹⁰ BFL XXV.1.a 4061/1946. 28–44.

¹¹¹ Uo. 27.

¹¹² *Földessy L: Adalékok a Független Kisgazdapárt i. m. 39.*

¹¹³ *Palasik M.: A kisgazdapárt felbomlására i. m. 127.*

¹¹⁴ *Földessy L: Adalékok a Független Kisgazdapárt i. m. 40.*

¹¹⁵ MNL NML X.25. Szn/29/1946.; Szn/4/1947.

¹¹⁶ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

büntetőügye, valamint fogva tartása sem törte meg, megkezdett munkáját tovább folytatta.

1947-ben újból kiéleződött Kováts László és G. A. konfliktusa, az FKGP Nógrád-Hont vármegyei szervezetének irathagyatékában több levél maradt fenn, amely ezt támasztja alá. A vitát Kováts 1947. február 7-én kelt levele gerjesztette, melyben azzal vádolta a kisgazdapárt helyi szervezetét és egyes tagjait, hogy a Baloldali Blokk ellene indított támadását nem kívánták megakadályozni, hanem még elő is segítették azt.¹¹⁷ Kováts vádjait a párt az 1947. február 14-i vármegyei intézőbizottsági ülésén visszautasította, kijelentették, hogy a benne foglaltak csak alaptalan vádaskodások, valamint az elnökség fel lett hatalmazva, hogy válaszlevelet küldjön, azonban G. A. kérte, hogy őt hagyják ki a fogalmazók közül, mert úgy gondolta, hogy a levél róla szólt.¹¹⁸ Ezt alátámasztja Kováts egy másik küldeménye, amit G. A.-nak címzett, melyben őt vádolta ellehetetlenítésével, a levélben a következő sorokat írta: „*Aljas és piszkos aknamunkád sikerült és ezt még az sem szépíti, hogy állítólag »pártod« nevében tetted!*”¹¹⁹ Innentől kezdve kettőjük között a viszony elmérgesedett, ami addig fajult, hogy G. A. a párton belül, de döntőbíró útján kívánta az ügyet megoldani, melyet Kováts elfogadott, arról azonban, hogy mi lett az eset kimenetele, nem került elő forrás, így nem lehet megállapítani.¹²⁰

Nógrád-Hont vármegyében az 1947-es választás előtt a kisgazdapárt tevékenységét ez a belső konfliktus hátráltatta, ennek a megoldásán dolgoztak, így a választók mozgósítása a háttérbe szorult, ami meg is mutatkozott az 1947. augusztus 31-i választási eredményeken. A választás alkalmával a kisgazdapárt elvesztette szavazótáborának jelentős részét, a voksok csupán 3,8%-át birtoolták.¹²¹ Ezzel a kisgazdapárt befolyása a váregye nyugati régiójában is jelentősen csökkent, azonban a lakosság meghatározó része még a demokratikus értékeket vallotta, amit jól mutat, hogy a választást a régióban a Demokrata Néppárt nyert.¹²² A kisgazdapárt szempontjából negatív eredmény kihatással volt G. A. tevékenységére is, 1947 után a neve fokozatosan eltűnik a forrásokból, ami arra enged következtetni, hogy kiábrándult a politikából, idejét hivatásának szentelte. Azzal a döntésével, hogy visszavonult a közélettől, hosszabb időre lemondott a politikai szerepvállalás lehetőségéről, innentől kezdve nem nyílt lehetősége ilyen téren az általa helyesnek vélt közérdeket szolgálni, erre

¹¹⁷ MNL NML X.25. Szn/3/1947.

¹¹⁸ Uo. Szn/4/1947.

¹¹⁹ Uo. Szn/5/1947.

¹²⁰ Kováts és G. A. között a közvetítő szerep D. G.-re, az FKGP balassagyarmati szervezetének ügyvezető elnökére hárult, aki leveleiben értesítette a feleket az ügymenet állásáról. D. G. fogadta fel a döntőbíró, valamint tájékoztatta Kovátsot, hogy G. A. pártnyilvánosság előtt kívánja az ügyet lezárni, ezért kérték, hogy amennyiben van rá mód, a megbeszélésre hozza magával a párt főtitkárát, valamint a pártban fontos tisztséget betöltő további személyeket. MNL NML X.25. Szn/5/1947; Szn/6/1947.

¹²¹ Balassagyarmat története i. m. 421.

¹²² Uo. 420.

egy rövid időre 1956 őszén nyílt újra alkalma. Ekkor még nem tudhatta, de hamarosan a köztisztviselői karrierjét is fel kellett adnia.

A pályáiv megtörése és az utána következő esztendő (1948–)

1948 nem csak az országos és a helyi szintű politikában hozott jelentős változásokat, ebben az évben több olyan fordulat is bekövetkezett, amely a későbbiekben meghatározta G. A. életét. 1948 elejétől figyelmét a tisztviselői munkájának szentelte, ami egy 1945-ben írt mondatát igazolja, miszerint hivatásával meg volt elégedve, attól csak a párt érdekében vált volna meg.¹²³ Miután 1947 augusztusa után minden bizonnyal reménytelennek tartotta az FKGP újbóli megerősödését, a közélet helyett hivatása került előtérbe, annak ellenére, hogy közvetett források¹²⁴ alapján arra lehet következtetni, hogy párton belüli tisztességét megszűnéséig megtarthatta. Munkáját azonban nem sokáig élvezhette, 1955-ben önéletrajzában azt írta, hogy 1948. december 30-án, harminchat éves korában betegségére hivatkozva nyugdíjazták.¹²⁵ A nyugdíjba helyezéséről eddig más dokumentum nem került elő, azt, hogy saját kérésre vagy felső utasításra történt-e, pontosan megállapítani nem lehet, az azonban biztos, hogy az 1948-as év végétől elvesztette a megélhetését biztosító állását, innentől kezdve élete a folyamatos útkeresésről szólt. A folyósított nyugdíjat 1950-ben megvonták tőle, harmincnyolc éves korától ismét munkába állt, az Állami Erdőgazdaság Karancsaljai Erdészeténél a főkönyvelői feladatokat látta el. Nyugdíjazását megelőzően azonban a mindennapjainak egy későbbi szakaszát is meghatározó fordulat következett be életében.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok alapján feltételezhető, hogy 1948-ban G. A.-t mint ügynököt hálózati munkára szervezték. A feltételezett együttműködés után B-dosszié, valamint jelentéseket tartalmazó M-dosszié nem maradt fenn, a szervezés körülményeinek rekonstruálása egy 1961-től vezetett dossziében őrzött dokumentumok alapján lehetséges.¹²⁶ Az iratokból az derül ki, hogy terhelő és kompromitáló adatok alapján¹²⁷ bírták együttműködésre, melynek az alapot 1946-os ügye

¹²³ MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 1. t. 136.

¹²⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 3.2.4. K-2170 „Asriel Paul” (továbbiakban: 3.2.4. K-2170) 76.

¹²⁵ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

¹²⁶ G. A.-ról 1961-ben az okból kezdtek információt gyűjteni, hogy mint 1956-ban emigrált személyt külföldi munkára szervezzék, ami végül 1968-ban eredménytelenül végződött. Az információgyűjtés során tett jelentést volt tartótisztje, melyből az 1948-as feltételezett együttműködés rekonstruálható. ÁBTL 3.2.4. K-2170

¹²⁷ Ennél a szervezési alpnál az állambiztonságnak azt kellett mérlegelnie, hogy a jelölt mennyire tart a büntetéstől, ez milyen mértékben köti a szervekhez, milyen anyagi és erkölcsi hátrányba kerülne ügyének nyilvánosságra kerülésekor. *Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Bp. 2008. 173.

szolgáltatta, beszerzésénél erőszakos eszközöket is alkalmaztak.¹²⁸ Volt tartótisztje jelentésében a következő sorokat írta az eseményről: „Beszerzése az akkori módszereknek megfelelően történt, amely most elítélendő, megverés stb.”¹²⁹ A megfélemlítés hatására G. A. – a fennmaradt jelentések szerint – együttműködött a szervekkel, a rábízott feladatoknak eleget tett, „eredményesen végezte hálózati munkáját, amiért többször pénzzutalomban részesítették”.¹³⁰ Annak feltárása, hogy milyen vonalon alkalmazták, a hiányosan fennmaradt források miatt nehezen végezhető el. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának adatbázisában fedő- és valódi név alapján, valamint a feltételezhetően megfigyelt személyek megnevezései szerint sem lelhető fel olyan irategyüttes, melyből pontosan rekonstruálható lenne hálózati munkája. Az 1961-ben nyitott dosszié jelentései töredékes információt közölnek együttműködésének utolsó évében végzett tevékenységének néhány részletéről, melyekből az derül ki, hogy akkori munkahelyén figyelte meg egyes kollégáit, akik fegyveres összeesküvés-szervezés gyanúja miatt kerültek az állambiztonság látókörébe. Emellett leépítése előtti feladatai közé tartozott még a lakóhelyén tevékenykedő klérus csoport megfigyelése is.¹³¹ Az állambiztonság jelentéseiből az is kirajzolódik, hogy 1951-ig volt a hálózat tagja, amikor tisztázatlan okok miatt kizárták.¹³² Az iratokból nem derül ki egyértelműen leépítésének oka, hivatkoztak betegségére, és dekonspirálódás gyanúja is felmerült, azonban volt tartótisztje egy beszámolójában arról tett jelentést, hogy G. A.-nak nem állt szándékában a hálózati munka megszakítása, kizárása pillanatában sírt, és kérte a további együttműködésre.¹³³ Ebből arra lehet következtetni, hogy tartott az esetleges retorziótól, félt, hogy a hatalom ellehetetleníti további lehetőségeit, vagy egzisztenciális érdekek fűzték az együttműködéshez. Elképzelhető, hogy a csekély pénzzutalmak az 1948-as nyugdíjazását követően segítséget jelentettek a számára annak ellenére, hogy 1950-től már ismét dolgozott az Állami Erdőgazdaság Karancsaljai Erdészeténél.

Az 1948-as esztendő sorsfordítónak számított G. A. életében, ezt követően életét hosszú ideig a bizonytalanság jellemezte, melyen az állambiztonsági együttműködés sem enyhített, ebben az időben joggal érezhette kiszolgáltatva magát a kommunista hatalomnak. Nyugdíjazását követően a boldogulás érdekében igyekezett munkát vállalni, azonban szakmájában nem tudott elhelyezkedni. 1955-ben jutott elhatározásra, miszerint eredeti végzettségének megfelelő tevékenységet kívánt végezni, még ebben az évben felkereste régi ismerősét, D. G.-t, akinek kapcsolatai révén igyekezett ügyvédi pályán elhelyezkedni, kérte, hogy járjon el ügyében az ügyvédi kamaránál. A neki írt levélben a

¹²⁸ ÁBTL 3.2.4. K-2170 64.

¹²⁹ Uo. 64.

¹³⁰ Uo. 78.

¹³¹ Uo. 64., 78.

¹³² Uo. 78.

¹³³ Uo. 64.

következő sorok olvashatók: „Nekem senki ismerős ezen a vonalon nincs [...], ezért Hozzád fordulok, nagyon kérlek légy segítségemre. Ha úgy gondolnád, hogy esetleg a Te kamaránál lévő ismeretséged kevés, úgy nagyon kérlek vedd igénybe magas összeköttetésedet is.”¹³⁴ Az eddig előkerült források alapján arra lehet következtetni, hogy erőfeszítései ellenére nem sikerült ismét jogi pályán elhelyezkednie, régi munkahelyén érte őt az 1956-os forradalom híre, mely eseményben az átmenetet látta egy kiszámíthatóbb élet felé. 1956 októberében és novemberében ismét aktivizálta magát, a salgótarjáni Nemzeti Bizottság tagjaként alakította a helyi forradalom eseményeit, valamint kezdeményezésére alakult újjá a nógrádi régió több településén a Független Kisgazdapárt is.¹³⁵ Azonban 1956 decemberében felismerve, hogy az újonnan berendezkedő hatalomnak nem célja a forradalom vívmányainak átvétele, valamint az együttműködés a forradalmi szervekkel, a várható megtorlás elől Magyarországot hátrahagyva Svájcba emigrált, mely döntésének szabadságát köszönhette, ugyanis 1957. október 14-én távollétében tíz év börtönre ítélték. Svájci évei alatt hamar az állambiztonság látókörébe került, az 1960-as évek elején az okból kezdtek róla információt gyűjteni, hogy ismét beszervezzék, és emigrációs vonalon bomlasztó tevékenység folytatására alkalmazzák. Esetleges sikeres beszervezését az 1948 és 1951 közötti munkájára alapozták, a környezettanulmányozásokat követően arra a megállapításra jutottak, hogy G. A.-t gond nélkül együttműködésre lehet bírni, azonban 1968-ban alkalmazásáról lemondtak.¹³⁶ Az 1956-os szerepvállalásánál, valamint a kivándorlását követő állambiztonsági megfigyelésénél tehát kimutatható, hogy az 1944 és 1948 közötti átmeneti időszakban folytatott tevékenysége, valamint az azt követő egzisztenciális szempontból kiszámíthatatlan időszak hatást gyakorolt életének további alakulására, azonban 1956 utáni életútjának részletes ismertetése egy másik dolgozat feladata.

Összegzés

A tanulmányban G. A. 1944 és 1948 közé eső életperiódusában követett stratégiáját, valamint a boldogulás közegét ismertettem. A vizsgálat alapján a bevezetőben, valamint a *Politikai és társadalmi viszonyok, a boldogulás közege* fejezet végén megfogalmazott kérdésekre összegezve a következő válasz adható. A

¹³⁴ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 30.

¹³⁵ G. A. 1956-os szerepvállalásáról lásd bővebben: Gyebnár Kristóf: Egy volt tisztviselő szerepvállalása az 1956-os salgótarjáni forradalom és szabadságharc eseményeiben. In: Régióink története II. Vörös és fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától. Szerk. Berecz Anita – Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2020. 83–95.

¹³⁶ ÁBTL 3.2.4. K-2170 dosszié dokumentumai; A G. A.-ról történő információgyűjtés céljáról és módszereiről bővebben egy másik tanulmányomban írok. Gyebnár Kristóf: Az állambiztonság információgyűjtési célja és módszerei egy nyugatra emigrált nógrádi ötvenhatosról. In: Historia Nostra IV. Szerk. Berecz Anita. Eger 2020. 49–60.

kutatás alanyának a második világháborút követően újra meg kellett határoznia önmagát, az életét újra kellett tervezni, de ennek ellenére háború előtti pályáira nem tört meg végleg, tisztviselői tevékenységét folytatni tudta. Alkalmazkodva a változás ritmusához, a közösség érdekében végzett munkáját kiterjesztve, hivatali tisztsége mellett a politikában is aktivizálta magát, 1945-től folytatta az 1930-as évek elején elkezdett tevékenységét a Független Kisgazdapárt Nógrád-Hont vármegyei szervezetének keretei között. Közéleti aktivitása miatt a háború utolsó évében, majd ezt követően az 1945–1948 közé eső átmeneti időszakban többször érte támadás, a politika közvetlen vagy közvetett módon befolyást gyakorolt életére.

G. A.-nak a második világháború utolsó évében, a nyilas hatalomátvételt követően el kellett hagynia vármegyéjét, az igazolóbizottságnak benyújtott nyilatkozatában, egy 1955-ben írt önéletrajzában, valamint egy 1977-ben írt visszaemlékezésében a menekülés okaként a két világháború közötti politikai és társadalmi szerepvállalását jelölte meg. A menekülését követően egy munkaszolgálatos zászlóaljnál teljesített szolgálatot, ahonnan 1945 márciusában megszökött, ami azt mutatja, hogy erős túlélési ösztön munkálkodott benne, igyekezett sorsát pozitív irányba terelni. Szökését követően Székesfehérváron szovjet gyűjtőtáborban raboskodott. A fogság alatt elkezdett dolgozni visszatérésén, a két világháború között kialakított politikai kapcsolatait mozgósítva próbált szabadulni. A szabadulását követően, melyre 1945 júniusában került sor, visszatért Nógrád-Hont vármegyébe, ahol felvéve a változás ritmusát, igyekezett alkalmazkodni a kialakult körülményekhez, ismét beilleszkedni a lokális társadalomba. Igazolását követően tisztviselői karrierjét folytatni tudta, később a B-listázás alkalmával sem kényszerült feladni azt, azonban munkája mellett politikailag is aktivizálta magát, a Független Kisgazdapárt helyi szintű tevékenységébe csatlakozott be. Politikai aktivitása révén a kommunista többségű Salgótarjánban hamar felismerte, hogy nem tud olyan intenzitással részt venni a kisgazdapárt életében, mint ahogy ő azt kívánta, így 1945 és 1946 között ismét politikai kapcsolatait kihasználva kívánta elérni, hogy megkezdett munkáját a kisgazdapárti többségű Balassagyarmaton folytathassa tovább. Érdekérvényesítése 1946 második felében járt sikerrel, mikor ez év augusztusában pártja ügyvezető elnöki pozícióval bízta meg, valamint szeptembertől a balassagyarmati járásban folytathatta tisztviselői pályáját. Ezt megelőzően azonban 1946 nyarán egy politikai támadás áldozata lett, a kisterenyei kommunista párt egyes tagjai, ellehetetlenítése céljából, egy 1946. június 29-i beszédére hivatkozva feljelentették. A feljelentés eredményeként a Budapesti Népügyészség vádat is emelt ellene, azonban azt 1947-ben ejtették, ugyanis a rendőrségi és ügyészségi vizsgálat végül arra a megállapításra jutott, hogy a vád tárgyává tett bűntettet nem követte el. Büntetőügye végeztével azonban G. A. nem sokáig maradt politikailag aktív, az 1947-es választás után, mikor pártja Nógrád-Hont vármegyében is jelentősen meggyengült, minden bizonnyal kiábrándult a közéletből, innentől a források tanúsága szerint egyre inaktívabb lett. Ezt követően hivatására összpontosított, azonban a balassagyarmati járás

főjegyzőjeként sem lehetett sokáig nyugodt, 1948-ban újabb fordulat következett be életében, ami már az egzisztenciáját biztosító állás elvesztését eredményezte számára, betegségére hivatkozva nyugdíjazták. A rendelkezésre álló forrás alapján feltételezhető, hogy e döntésnél nem játszott szerepet politikai akarat, arra egészségügyi állapota miatt volt szükség, azonban ez ürügyként is szolgálhatott eltávolításához. Nyugállományba helyezése előtt még történt egy meghatározó esemény életében, az állambiztonság hálózati munkára beszervezte, amiben közvetett módon szerepet játszott a politika, ugyanis beszervezését kompromittáló adatokra alapozták, amihez 1946-os ügyét vették elő, mikor kommunista támadás keretében emeltek ellene vádat. 1948-ban új szakasz kezdődött G. A. életében, melyet a bizonytalanság és folyamatos útkeresés jellemezett. 1948 és 1956 között többször munkahelyet váltott, kereste a boldogulás lehetőségeit. Ez a bizonytalanság vezetett oda, hogy az 1956. október 23-án kitört forradalomban az átmenetet látta egy kiszámíthatóbb élet felé, az események aktív részvevője lett a pozitív végkimenetel reményében. 1956 decemberében felismerve, hogy a berendezkedő kádári hatalomnak nem célja a forradalom vívmányainak átvétele, szabadságát mentve, Magyarországot hátrahagyva Svájcba emigrált. Külföldi évei alatt az állambiztonság ismét kísérletet tett beszerzésére, ez okból kezdtek információt gyűjteni 1961-ben kinti tevékenységéről, azonban 1968-ban letettek alkalmazásáról. Érzékelhető, hogy G. A. 1948 utáni cselekedeteire hatást gyakorolt az átmeneti időszakban végzett tevékenysége, azonban élete e periódusának részletes elemzése nem volt e dolgozat feladata.

Tanulmányomban kísérleti jelleggel, a mikrotörténelmi kutatás módszerével ismertettem kutatásom alanyának 1944 és 1948 között követett karrierépítési stratégiáját, boldogulását a mindennapokban. G. A. második világháború utáni közéleti aktivitása magában hordozta, hogy életének e szakaszára nagy befolyást gyakorolhat a korszak fordulatokban gazdag politikája, 1945 után annak ellenére, hogy karrierjét folytatni tudta, életét részben újra kellett terveznie. G. A. példája nem egyedi eset, a korban mások életére is hatást gyakorolt az átmeneti időszak közléte, azonban a módszertani kereteken belül maradván nem bocsátkozhatok általánosításba. A kísérleti jelleggel feltárt életút egy szakaszának fordulópontjait, egyedi voltából adódóan, nem vetíthetem ki a társadalom többi tagjára, jelen tanulmányban kizárólag a boldogulás közegének, valamint G. A. követett karrierépítési stratégiájának bemutatására törekedtem.

Felhasznált források és szakirodalom

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 1. t. Nagy Ferenc levelezése (1945)

MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 5. t. Nagy Ferenc a FKgP-vel kapcsolatos iratok (1945)

MNL OL XIX B-1-f-2/a 287. Dr. G. A.

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (MNL NML)

MNL NML IV. 412. Nógrád-Hont vármegye alkalmazottainak állománykönyve

MNM NML VII. 4.e 30d. 50. 145. Nógrádmegyei Közjóléti Szövetkezet

MNL NML X.25. Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) Nógrád Megyei Szervezetének iratai (1945–1949)

MNL NML XVII. 406. 38/14 Balassagyarmati megyei jogú város Igazoló Bizottság iratai Dr. G. A. vármegyei aljegyző igazolási ügye

MNL NML XXV. 4. c. B. 395/1957. S. K. és társainak pere

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

BFL XXV. 1.a 4061/1946. Dr. G. A.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL 3.2.4. K-2170 „Asriel Paul”

Sajtó és egyéb források

Budapesti Közlöny, 1939. február 14.

Magyarország tiszti cím- és névtára. XLVII. évfolyam Bp. 1940.

Magyarországi rendeletek tára. 79. (1945)

Szakirodalom

Balassagyarmat története, 896–1962. Szerk. Balogh Sándor. Balassagyarmat 1977.

Baucsek Csaba: A „közigazgatási reform” nógrádi gyakorlata, 1945. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Bp. 2017. 267–284.

Bihari Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Bp. 2005.

Bognár Zsolt: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogolygyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. H. n. [Bp.] 2010.

Csicsery-Rónay István – *Cserenyey Géza*: Konceptiók per a Független Kisgazdapárt szétzúzására, 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Bp. 1998.

- Dr. Tordai Ányos*: A ciszterci rend bajai III. Béla reálgimnáziumának ötvenharmadik értesítője az 1931–1932. iskolai évről. Baja 1932.
- Drócsa Izabella*: Rendtörvények a XX. századi Magyarországon, különös tekintettel a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. törvényre. In: PEME XIV. PhD-konferencia. Szerk. Koncz István – Szova Ilona. Bp. 2017. 12–19.
- Fábián Máté*: A huszadik századi magyar életrajzírás néhány historiográfiai és módszertani kérdése. Adalékok egy készülő életrajzhoz. In: Acta Universitatis De Carlo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae XLV. Szerk. Kiss László. Eger 2018. 83–98.
- Földessy László*: Adalékok a Független Kisgazdapárt balassagyarmati és Nógrád-Hont megyei történetéhez. H. é. n.
- G. A. visszaemlékezése. Új Látóhatár XXVIII. évfolyam 1–2. sz.
- Galcsik Zsolt*: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005.
- Giovanni Levi*: A mikrotörténelemről. In: Történeti antropológia. Szerk. Sebők Marcell. Bp. 2000. 127–146.
- Giovanni Levi*: Az életrajz használatáról. Korall (2000) 2. sz. 81–92.
- Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály*: Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956. Bp. 1988.
- Gyarmati György*: A hivatásos áldozat és a hivatásos hóhér a Rákosi-korszakban, az 1950-es évek elején. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére. Szerk. Horváth J. András. Bp.–Salgótarján 2008. 379–394.
- Gyarmati György*: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság 34. (1991) 2. sz. 51–63.
- Gyarmati György*: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. Bp. 2011.
- Gyarmati György*: Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon (1945–1956). In: A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Bp. 2012. 93–130.
- Gyarmati György*: Három koncepció és ami utána következik... Közigazgatási reformtörekvések és kudarcaik sorozata Magyarországon, 1945–1948. Tér és Társadalom 3. (1989) 4. sz. 3–15.
<https://doi.org/10.17649/TET.3.4.147>
- Gyarmati György*: Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944–1947. Valóság 27. (1984) 6. sz. 9–20.
- Gyebnár Kristóf*: Az állambiztonság információgyűjtési célja és módszerei egy nyugatra emigrált nógrádi ötvenhatosról. In: Historia Nostra IV. Szerk. Berecz Anita. Eger 2020. 49–60.
- Gyebnár Kristóf*: Egy volt tisztviselő szerepvállalása az 1956-os salgótarjáni forradalom és szabadságharc eseményeiben. In: Régióink története II. Vörös és fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától. Szerk. Berecz Anita – Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2020. 83–95.

- Jakab Sándor*: Nógrád megye története, 1944–1962. Salgótarján 1973.
- Jürgen Schlumbohm*: Mikrotörténelem – makrotörténelem. Aetas 15. (2000) 4. sz. 170–179.
- Karsai Elek*: Fegyvertelen álltak az aknamezőkön. Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon I–II. Bp. 1962.
- Kisbenedek Miklós*: Az MKP megalakulása, tevékenysége és szervezeti fejlődése a felszabadulástól az 1945. novemberi választásig Salgótarjában. In: Nógrádi történeti évkönyv, 1985. Szerk. dr. Szabados István. Salgótarján 1985. 5–25.
- Kövér György*: A biográfia nehézségei. Aetas 17. (2002) 2–3. sz. 245–262.
- Kövér György*: Biográfia és történetírás. Aetas 15. (2000) 3. sz. 150–156.
- Magyar Zoltán*: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Bp. 1942.
- Mikó Zsuzsanna*: A népbírói jog és a budapesti népbírói jog működése 1945–1950. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp.–Győr 2012. 765–777.
- Mikó Zsuzsanna*: Az újjogrend kialakulása: A népbírói jogok. Levéltári Közlemények 86. (2015.) 53–70.
- Palasik Mária*: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949. Bp. 2000.
- Palasik Mária*: A kisgazdapárt felbomlására irányuló kommunista taktika lépései. In: A fordulat évei, 1947–1949. Szerk. Standeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Bp. 1998. 113–128.
- Rainer M. János*: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–1948. In: A fordulat évei, 1947–1949. Szerk. Standeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Bp. 1998. 17–39.
- Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 2001.
- Salgótarján történelmi kronológiája I–II. Összeáll.: Cs. Sebestyén Kálmán. Salgótarján 2002. II.
- Salgótarján története. Szerk. Szabó Béla. Salgótarján 1972.
- Standeisky Éva*: Remény és szorongás. Demokráciaelképzelések és demokráciaértelmezések. In: Rainer M. János – Standeisky Éva: A demokrácia reménye. Magyarország, 1945. Bp. 2005. 54–91.
- Szomszéd András – Pálházy László*: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 17. Nógrád megye. Bp. 2000.
- Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián*: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990. Bp. 2008.
- Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005.
- Zinner Tibor*: „Éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket” Szembenézés – a népbírói jogokról feketén-fehéren. MTA Law Working Papers 2016/6.
- Zinner Tibor*: XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945–1993. Bp. 1999.